

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ**

УДК 37.02

На правах рукопису

**ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ**

Галузь знань   **01 – Освіта / Педагогіка**
Спеціальність   **014.07 – Середня освіта (Географія)**
Освітня програма   **Географія**

Кваліфікаційна робота бакалавра
студентки IV курсу
ОР Бакалавр
Федоренко Єлизавети Олександрівни

Науковий керівник:
кандидат географічних наук
доцент кафедри географії України
Дем'яненко Світлана Олександрівна

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	5
1.1. Поняття та основні підходи до вивчення ландшафтів.....	5
1.2. Регіональні ландшафтні дослідження: особливості та методи.....	10
1.3. Місце ландшафтознавства в системі географічної освіти.....	15
РОЗДІЛ 2. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ.....	19
2.1. Аналіз чинних програм і підручників із географії.....	19
2.2. Практичне застосування ландшафтознавства в освітньому процесі.....	36
2.3. Приклади застосування ландшафтних досліджень у шкільному курсі географії.....	40
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.....	42
3.1. Організація та проведення навчальних екскурсій.....	42
3.2. Використання сучасних технологій у дослідженні ландшафтів.....	46
3.3. Методичні рекомендації щодо використання ландшафтних досліджень.....	50
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах важливо, щоб шкільна географія не зводилась лише до засвоєння теоретичних знань, а формувала в учнів розуміння просторових особливостей рідного краю. Регіональні ландшафтні дослідження дозволяють пов'язати навчальний матеріал із конкретною територією, роблячи його більш зрозумілим і практично значущим, це сприяє розвитку критичного мислення, екологічної відповідальності та зацікавленості в пізнанні навколишнього середовища. В умовах оновлення змісту географічної освіти та впровадження компетентнісного підходу така тема є не лише актуальною, а й необхідною для підвищення якості навчального процесу.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування доцільності використання регіональних ландшафтних досліджень у шкільному курсі географії та розширення методичних підходів до їх ефективного впровадження в освітній процес.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати сутність поняття «ландшафт» та підходи до його вивчення в сучасній географії вивчити особливості й методи регіональних ландшафтних досліджень;
- оцінити відображення місця ландшафтознавчого компонента в географічній освіті;
- проаналізувати наявність регіонального підходу у чинних програмах і підручниках з географії;
- висвітлити методи навчання, що базуються на регіональних ландшафтних дослідженнях; навести приклади застосування таких досліджень у шкільному курсі географії;
- висвітлити методичні підходи до впровадження ландшафтних досліджень у навчальний процес, зокрема шляхом організації екскурсій та використання сучасних технологій.

Об'єкт дослідження – регіональний компонент в географічній освіті в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – особливості використання регіональних ландшафтних досліджень у викладанні географії в середній школі.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел, а також методи педагогічного спостереження, порівняльного аналізу та моделювання. У процесі роботи використано підходи регіонального, ландшафтного та компетентнісного аналізу. Теоретичною базою слугували наукові праці з ландшафтознавства, методики викладання географії, а також дослідження з географічної освіти, присвячені впровадженню регіонального компонента в навчання.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У тексті представлено 9 таблиць і 1 рисунок. Список використаних джерел налічує 66 найменувань. Загальний обсяг роботи складає – 74 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Поняття та основні підходи до вивчення ландшафтів

Термін «ландшафт» походить із німецької мови «die Landschaft», – що в перекладі означає: 1) «провінція», «край», «країна» або 2) «пейзаж», «краєвид». Уперше, як науковий термін у другому значенні слово «ландшафт» було вжито німецьким вченим Генріхом Готтлобом Гоммейєром (Heinrich Gottlob Hommeyer) в 1805 році. У своїй праці «Beiträge zur Militair-Geographie der Europäischen Staaten» («Внески до військової географії європейських держав») він використав термін «ландшафт» для аналізу природних умов європейських територій із метою військово-географічного опису: «Сума всіх територій, що оточують регіон, або площа всіх територій, які видно з дуже високої точки огляду, або також сукупність територій, охоплених найближчими великими частинами місцевості, переважно горами та лісами, називається ландшафтом» [1, с. 18].

У сучасній науковій літературі термін «ландшафт» нерідко вживається поряд з іншими поняттями, які акцентують різні аспекти однієї реальності. До таких синонімічних або близьких за змістом термінів належать природно-територіальний комплекс, природний комплекс, геокомплекс, геосистема, ландшафтний комплекс тощо. Усі вони відображають ідею цілісної природної системи, сформованої в результаті взаємодії географічних компонентів – рельєфу, клімату, ґрунтів, вод, рослинності тощо, але можуть мати різні тлумачення залежно від теоретичної школи чи напрямі дослідження.

Поняття «ландшафт» у сучасній географічній науці має багатозначне трактування, що зумовлено розвитком різних наукових підходів до вивчення природних територіальних комплексів. В основі ландшафтознавства лежить ідея взаємозв'язку компонентів природи у межах певної території, яка формується під впливом як природних, так і антропогенних чинників. Для кращого розуміння сутності поняття «ландшафт» доцільно розглянути основні наукові визначення,

подані у фаховій літературі та авторитетних енциклопедичних джерелах. На основі цього було розроблено інфографіку (рис 1.1).

Визначення поняття «ландшафт» у наукових джерелах			
Джерело	Формулювання визначення	Джерело	Формулювання визначення
«Ландшафтознавство: Теорія і практика» (2002), [30]	Географічний ландшафт – це однорідна за азональним (геолого-геоморфологічними) та зональними (гідрокліматичними, ґрунтовими, біотичними) умовами територіальна одиниця.	Велика Українська Енциклопедія, [37]	1) територіальна або акваторіальна система, яка характеризується певною геологічною будовою, рельєфом, кліматом і біоценозом; 2) ділянка землі, в межах якої всі природні компоненти перебувають у взаємопов'язаній і взаємообумовленій єдності.
Л.С. Берг, [4, с. 9]	...географічний ландшафт є така сукупність, або угруповання предметів і явищ, в якій особливості рельєфу, клімату, вод, ґрунтового і рослинного покриву та тваринного світу, а також, до відомого ступеню, діяльність людини зливаються у єдине гармонічне ціле, що типово повторюється на всьому простяганні даної зони Землі...	Енциклопедія сучасної України, [44]	Ландшафт географічний – це великий, складний природний територіальний комплекс, однорідний за походженням та історією розвитку, структурна частина географічної оболонки. Має єдиний геологічний фундамент, однотипний рельєф, однаковий клімат, одноманітне поєднання гідротермічних умов, ґрунтів, біоценозів і характерну морфологічну структуру, що включає в себе менші за природні територіальні комплекси – місцевості, урочища та фації.
«Ландшафтознавство: Прикладні аспекти» (2020), [52]	Ландшафт трактується як генетично цілісний ПТК, неподільний за зональними й азональними ознаками, з єдиним геологічним фундаментом, однотипним рельєфом, кліматом і специфічною морфологічною структурою (фації, урочища, місцевості).	Європейська ландшафтна конвенція (2000), [33]	Ландшафт – це усвідомлена людьми територія, характер якого визначає чинники взаємодії природи та людини. У зонах природної дії та / або внаслідок характерної людської діяльності, притаманної окремим регіонам, ландшафт набуває різних ознак.

Рис. 1.1. Визначення поняття «ландшафт» у наукових джерелах [розроблено автором]

Найчастіше виділяють три основні трактування цього поняття: загальне, типологічне та регіональне [52].

Загальне трактування ототожнює ландшафт із природно-територіальним комплексом будь-якого масштабу й рівня складності. Відповідно до цього підходу, ландшафтом може називатися велика територія (наприклад, ландшафт Полісся), так і окремі природні типи (лісовий чи болотний ландшафт). Такий підхід широко використовується в науково-популярній літературі, але має також і наукову підтримку (зокрема, Д.Л. Арманда, Ф.М. Мількова). Водночас критики зазначають, що надмірна узагальненість знецінює специфіку ландшафту як відносно однорідного природного комплексу [52].

Типологічне трактування, яке бере початок із праць Л.С. Берга, Б.Б. Полинова, О.М. Маринича ґрунтується на вивченні спільних рис ландшафтів, які дозволяють класифікувати їх за типами, видами, класами тощо. Прихильники цього підходу вважають за доцільне здійснювати узагальнення індивідуальних ландшафтів, виявляючи їхні типові властивості. Такий підхід особливо корисний у середньо-

та дрібномасштабному картографуванні і для прикладних завдань, пов'язаних з раціональним природокористуванням. Однак критика типологічного підходу допомагає в ігноруванні індивідуальності конкретних природно-територіальних комплексів [52].

Регіональне трактування розглядає ландшафт як унікальний природний комплекс, що має конкретну назву, чітке просторове розташування та індивідуальну структуру. Такий підхід був запропонований Л.С. Бергом і розвинений Л.Г. Раменським та іншими географами (А.О. Григор'єв, С.В. Калесник, О.Г. Ісаченко тощо). Регіональний підхід особливо важливий для прикладних ландшафтознавчих досліджень і фізико-географічного районування, оскільки дозволяє детально вивчати взаємодію компонентів природи в межах конкретної території [52].

Варто зазначити, що ці підходи не є взаємовиключними. Багато дослідників поєднують регіональну унікальність ландшафтів із типологічною систематизацією, вбачаючи в цьому ключ до повнішого розуміння структури та динаміки географічної оболонки. Усі трактування об'єднує ідея про ландшафт як цілісний природний комплекс, елемент географічної оболонки, що формується під впливом закономірностей природної зональності та місцевих геоморфологічних умов [52].

При розділенні ландшафтів необхідно враховувати, що вони складаються з простих і складних одиниць. За розмірністю ландшафтні комплекси вивчають на трьох основних рівнях: 1) глобальний або планетарний – включає ландшафтну оболонку, материки, тобто лише географічну оболонку на поверхні Землі;

2) регіональний – включає пояси, зони, підзони, країни, провінції, або краї, області, райони, що є структурно складними частинами географічної оболонки;

3) локальний (місцевий / топологічний / малий) – включає місцевості, урочища, підурочища та фації, які в сукупності формують регіональні комплекси.

Мозаїчність географічної оболонки, яка виникає внаслідок кулястої форми Землі, нерівномірного розподілу тепла, вологи, а також рельєфних особливостей, зумовлює формування різноманітних ландшафтів – природно-територіальних

комплексів із характерною структурою та внутрішньою єдністю. Ці ландшафти не є випадковими, а закономірно сформованими комплексами, площі яких варіюються від десятків до сотень квадратних кілометрів. Саме тому вони становлять основу просторової організації природи та є ключовими одиницями для проведення регіонального дослідження. Вивчення ландшафтів у регіональному аспекті дозволяє глибше зрозуміти природні особливості окремих територій, їхню ресурсну ємність, екологічний стан і потенціал для сталого розвитку. Регіональні ландшафтні дослідження дають змогу не лише описати специфіку природного середовища, а й виявити просторові закономірності, що лежать в основі природокористування, планування територій та збереження ландшафтного різноманіття. Саме тому системний аналіз ландшафтів на рівні окремих регіонів є не просто доцільним, а й необхідним для сучасної географічної науки [52].

Також можна виділити менш популярні підходи до вивчення ландшафтів, оскільки ландшафтознавство використовує комплексний підхід, поєднуючи теоретичні, методичні та прикладні методи, таким способом ці різноманітні підходи можна класифікувати наступним чином: морфологічний, генетичний, системний, прикладний, історичний [52].

Морфологічний підхід зосереджується на внутрішній структурі ландшафту. Зокрема, М.А. Солнцевим зазначається, що ландшафт ідентифікується через закономірність сполучення форм рельєфу, водойм, ґрунтів і біоценозів. Основні морфологічні одиниці включають: фацію – найменшу одиницю з одноманітними літологією, мікрокліматом, зволоженням, ґрунтами та біоценозами; підурочище – групу фацій, пов'язаних елементом мезорельєфу; урочище – комплекс фацій, асоційований із формою рельєфу; місцевість – сукупність урочищ, характерна для більших територій [52].

Генетичний підхід акцентує увагу на походженні та еволюції ландшафтів. Зазначається, що природно-територіальні комплекси формуються в процесі розвитку літогенної основи, яка визначає клімат, зволоження та біогенні

компоненти. Реліктові риси ландшафту вказують на його історичний розвиток, тоді як прогресивні – на майбутні зміни [52].

Системний підхід розглядає ландшафт як геосистему з внутрішньою єдністю та складною взаємодією компонентів. Підкреслюється, що літогенна основа відіграє провідну роль у ландшафтотворенні, а взаємодія компонентів (гірські породи, ґрунт, вода, повітря, біота) забезпечує динаміку та стійкість системи. Він деталізується через аналіз властивостей ландшафтів: цілісність, відкритість, динамічність, ємність тощо [52].

Прикладний підхід включає низку практичних методів, спрямованих на вирішення господарських і екологічних завдань: ландшафтне картографування, районного планування, аграрного виробництва та медико-географічних досліджень; ландшафтне профілювання; моніторинг і прогнозування тощо [52].

Історичний підхід, згадуючи фундаментальні праці В.В. Докучаєва, Л.С. Берга, М.А. Солнцева, внесок К. Ріттера, Ф. Ріхтгофена, П.А. Тутковського та вчених, таких як А.Г. Ісаченко та В.Б. Сочава. Загалом підкреслюється еволюція поняття ландшафту від загальнолітературного терміну «пейзаж/краєвид» до складної геосистеми [52].

Сьогодні термін «ландшафт» вийшов далеко за межі лише фізичної географії та сенсу терміну, як «краєвид» чи «пейзаж». Його активно використовують у широкому міждисциплінарному контексті для позначення структурної організації не лише природних чи антропогенних, а й соціальних, культурних, економічних і політичних явищ. Тож можна почути вислови на кшталт «політичний ландшафт», «економічний ландшафт», «інформаційний ландшафт» тощо. В таких випадках термін вживається метафорично – як образ упорядкованого простору, що має внутрішню структуру, взаємозв'язки та певну динаміку. Все це свідчить про гнучкість і адаптивність терміна, що зберігає своє значення як моделі складної, організованої системи.

Ландшафт є широким поняттям, що охоплює природні та антропогенні аспекти територій, його вивчення розкриває закономірності формування та розвитку природно-територіальних комплексів, дозволяючи оцінити їхні ресурси та

екологічний стан. У сучасній науці ландшафти досліджують за допомогою різних методологічних підходів: від морфологічного та генетичного до системного, історичного й прикладного, що дозволяє проводити всебічну оцінку навколишнього простору. Головним є розуміння взаємодії компонентів ландшафту та їхньої динаміки. Вивчення ландшафтів дає змогу ефективно планувати просторовий розвиток, прогнозувати зміни та забезпечувати раціональне природокористування. Завдяки тому, що ландшафт має міжгалузеве значення, його дослідження є актуальними не тільки у фізичній географії, а й у культурології, соціології та економіці, що ще раз доводить його універсальність і важливість для сучасної науки.

1.2. Регіональні ландшафтні дослідження: особливості та методи

Регіональні ландшафтні дослідження є ключовим напрямом ландшафтознавства. Вони зосереджуються на аналізі природних і природно-антропогенних територіальних комплексів, в межах конкретних географічних регіонів. Регіональний підхід розглядає ландшафт як індивідуальну територіальну одиницю з унікальними характеристиками, такими як геологічна основа, рельєф, клімат, ґрунт, рослинність та історія розвитку. Такий підхід є ключовим для реалізації принципів сталого природокористування та екологічно обґрунтованого територіального планування.

Особливістю регіональних ландшафтних досліджень є їхній багаторівневий, ієрархічний характер. Дослідження можуть охоплювати як локальні об'єкти – наприклад, урочище, долину чи ділянку заплави, – так і великі фізико-географічні країни або цілі адміністративні області. За такої умови зберігається цілісність підходу: розглядаються всі компоненти ландшафту – геологічна основа, рельєф, клімат, гідрологія, ґрунти, рослинність, тваринний світ і характер антропогенного навантаження [39].

Інша важлива риса цих досліджень – міждисциплінарність. Ландшафтний аналіз неможливий без залучення знань з геоєкології, картографії, ґрунтознавства,

ботаніки, а також економіки, демографії та просторового планування. Це дає змогу проводити комплексне оцінювання ландшафтів не лише з погляду природних характеристик, а й у контексті їх використання людиною – для сільського господарства, забудови, туризму чи охорони природи [31].

Методологічна база регіональних ландшафтних досліджень дуже широка. Одним з основних методів є ландшафтне картографування, яке передбачає складання тематичних карт: ландшафтних, геоморфологічних, гідрографічних, ґрунтових тощо. Застосування цифрових геоінформаційних систем (ГІС) значно підвищує якість і точність таких карт, дає змогу швидко обробляти великі обсяги просторових даних і будувати тривимірні моделі ландшафтів [5].

Іншим важливим методом є фізико-географічне районування, що дає нагоду структурувати територію відповідно до природної диференціації. Цей метод ґрунтується на виявленні однорідних за морфологічними і функціональними ознаками ландшафтів та їхньому об'єднанні у таксономічні одиниці (зони, провінції, області тощо). Районування є базовим для планування природоохоронних заходів і регіонального моніторингу.

Ландшафти класифікуються за зональними (наприклад, степ, лісостеп) та азональними (геоморфологічними, літологічними) ознаками, що дає змогу ідентифікувати їхню унікальність [52]. А.Г. Ісаченко підкреслював, що регіональний підхід акцентує на просторовій індивідуальності ландшафтів, які часто дістають назви за гідрологічними чи орографічними об'єктами (наприклад, Придніпровська низовина).

Також активно використовуються польові методи дослідження – маршрутизація, геоботанічні описи, пробовідбір ґрунтів, аналіз гідрологічних умов. Такі спостереження дають змогу уточнювати дані, отримані з карт або супутникових знімків. Польові дослідження є особливо важливими при оцінюванні стану природних об'єктів, виявленні деградаційних процесів, таких як ерозія, заболочування чи антропогенна трансформація ландшафту.

У сучасних умовах невід'ємною частиною регіональних досліджень стає моделювання процесів трансформації ландшафтів – наприклад, унаслідок зміни

клімату або розширення міст. Подібні прогнози базуються на багатофакторному аналізі: враховуються метеорологічні показники, демографічна динаміка, розвиток інфраструктури, зміни землекористування. Прогностичне моделювання дає змогу вчасно ухвалювати рішення про збереження екосистем і керування територіями [64].

Результати регіональних ландшафтних досліджень мають не лише наукове, а й прикладне значення, вони застосовуються в урбаністиці, сільському господарстві, рекреації, охорони природи. Саме на основі таких досліджень формується просторове планування регіонів, розробляються стратегії адаптації до змін клімату, створюються нові природоохоронні об'єкти. Їхня роль у системі географічної науки постійно зростає – і це ще один доказ того, що ландшафтознавство є не лише академічною дисципліною, а й інструментом практичного розвитку суспільства.

У такий спосіб, розгляд регіональних ландшафтів передбачає не лише опис окремих природних компонентів, але й обов'язковий аналіз їхньої взаємодії, змін у часі, а також адаптаційного потенціалу до навантажень з боку людської діяльності. Щоби забезпечити повноту та об'єктивність таких досліджень, науковці дотримуються поетапного підходу, який дозволяє систематизувати процес збору, аналізу та інтерпретації інформації.

Основними методами виступають польові, стаціонарні та дистанційні дослідження, кожен із яких має власні етапи та особливості застосування. Загальноприйнятою в ландшафтознавстві є схема триетапного проведення досліджень [30]:

- 1) Підготовчий або організаційний етап. На цьому етапі відбувається аналіз існуючих джерел інформації – літературних джерел, топографічних карт, супутникових знімків, аерофотознімків, статистичних та архівних матеріалів. Проводиться попереднє районування, уточнюються межі досліджуваної території, формується програма польових робіт, логістика маршруту та технічне забезпечення. Активно застосовуються ГІС-технології для створення первинних ландшафтних досліджень. Основне завдання – це забезпечити цілісне розуміння

району дослідження і підготувати все необхідне для ефективної роботи на місцевості.

2) Польовий етап. На другому етапі дослідники виїжджають безпосередньо на місцевість. Здійснюється маршрутна зйомка, фотофіксація, взяття зразків ґрунту, води, геоботанічне описування. Визначаються фації, урочища, уточняється морфологічна структура ландшафту. Також активно застосовуються ПС-технології та GPS-навігації для просторової фіксації об'єктів. Це ключовий етап, на якому відбувається зіставлення теоретичних моделей із реальними умовами на місцевості.

3) Аналітично-синтетичний або камеральний етап. На цьому етапі зібрані матеріали обробляються, здійснюються багатофакторний аналіз просторових і кількісних характеристик ландшафтів, дешифрування зібраного картографічного та візуального матеріалу. Формуються висновки, виконується оцінювання природного потенціалу територій, прогнозуються можливі зміни. Також готуються аналітичні картосхеми, звіти, рекомендації для регіонального планування або природоохоронної діяльності, інтеграція даних у геоінформаційних систем (ГІС).

Також важливу роль відіграють стаціонарні дослідження, які надають змогу вивчати довготривалі процеси функціонування й розвитку ландшафтів на певній території. Вони забезпечують глибоке розуміння просторової організації, природної динаміки та антропогенної трансформації ландшафтів у межах окремого регіону. На стаціонарних ділянках ведуться спостереження за кліматичними, гідрологічними, геохімічними та біологічними процесами, що формують і змінюють ландшафтну структуру. Вивчаються такі характеристики, як радіаційний і тепловий баланс території, режим вологи в повітрі й ґрунті, перенос речовин через атмосферу та водні потоки, динаміка ґрунтових і геохімічних показників. У межах регіону закладаються майданчики, лінійні профілі та полігони-трансекти, що охоплюють репрезентативні типи місцевих ландшафтів (фацій). Таке зональне охоплення дає змогу порівнювати природні

комплекси в різних умовах та простежити їхню зміну в просторі, що є ключовим завданням регіонального аналізу [30].

Особливо важливим є дослідження циклічних змін (добових, сезонних), адже вони демонструють реакцію ландшафту на зміну природних чинників у межах регіону. Використовуються графіки, діаграми, математичні та картографічні методи аналізу, які дозволяють не тільки описати, а й кількісно оцінити зміни в ландшафтах. Метод комплексних ординації (Сочава В.Б. та ін.), який застосовується в межах регіональних досліджень, допомагає виявити головні зв'язки між природними компонентами і визначити чинники, що керують цілісністю та динамікою ландшафтної системи в конкретному географічному середовищі.

Одним із провідних інструментів у регіональних ландшафтних дослідженнях є дистанційні методи, серед яких ключову роль відіграє дешифрування аерофотознімків. Завдяки цьому методу можна здійснити попереднє картографування території в камеральних умовах, визначивши структуру, межі та морфологічні особливості природних територіальних комплексів.

Основним джерелом інформації для дешифрування є контактні відбитки чорно-білих аерофотознімків. Вони дають змогу виявити характерні ознаки рельєфу (долини, тераси, еродовані схили, конуси виносу), водних об'єктів (русло, староріччя, заплави) та види землекористування (ліси, рілля, луки тощо).

Як зазначав Господинов Г.В., до основних прямих дешифрувальних ознак належать форма, розмір, структура та тінь об'єктів. Опосередковане дешифрування ґрунтується на знанні просторових закономірностей і взаємозв'язків між компонентами ландшафту. Це дає змогу ідентифікувати ті об'єкти й процеси, які не мають яскраво виражених візуальних ознак, але притаманні певним геокомплексам. Дистанційне дешифрування є невід'ємною частиною регіонального ландшафтного аналізу, що дозволяє швидко й надійно ідентифікувати типи ландшафтів, простежити їхні просторові межі й динаміку [30]. Такий підхід забезпечує не лише наукову глибину, а й практичну застосованість результатів регіональних ландшафтних досліджень, що особливо

важлива в контексті сучасної екологічної ситуації та потреб просторового розвитку.

Регіональні ландшафтні дослідження становлять багатокомпонентний напрям, що поєднує теоретичну глибину з прикладним значенням. Їхня сила – у комплексності: поєднання методів картографування, районування, польових спостережень і геоінформаційного моделювання дає змогу точно відображати просторову структуру та динаміку ландшафтів. Інтеграція природничих і соціогуманітарних підходів забезпечує цілісне бачення територій як систем, що змінюються під впливом природних і антропогенних чинників.

1.3. Місце ландшафтознавства в системі географічної освіти

Ландшафтознавство є одним із ключових напрямів фізичної географії, яке вивчає природно-територіальні комплекси та їхню внутрішню структуру, функціонування і динаміку. У сучасній системі географічної освіти ландшафтознавство виконує не лише пізнавальну, а й практичну, методологічну, виховну функцію, будучи важливою складовою формування географічного світогляду, екологічного мислення та здатності до просторового аналізу навколишнього середовища [29].

У системі шкільної та вищої географічної освіти ландшафтознавство формує в здобувачів освіти здатність бачити природу як цілісну систему. Учні засвоюють базові поняття про горизонтальну та вертикальну структуру ландшафтів, компоненти природно-територіальних комплексів (рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність), а також взаємозв'язки між ними. Такий підхід дає змогу школярам і студентам розуміти, як природа функціонує в єдності, а не у вигляді розрізнених елементів [42]. Вивчення ландшафтознавства сприяє розвитку просторового мислення – уміння сприймати, аналізувати й відтворювати просторову інформацію, працювати з картами, схемами, зображеннями. Такі вміння є важливою частиною географічної грамотності сучасної людини.

Ландшафтознавство займає проміжне місце між фізичною географією, біологією, екологією, геоекологією та навіть елементами суспільної географії. Його міждисциплінарність забезпечує глибше розуміння природних процесів і чинників антропогенного впливу. Наприклад, розуміння структури ландшафтів важливе при оцінюванні ерозійних процесів, плануванні лісонасаджень, урбанізації, створенні рекреаційних зон тощо. Це дає змогу залучати ландшафтознавство як основу для вивчення змісту інших дисциплін – геоморфології, ґрунтознавства, біогеографії, а також охорони природи. Тому воно логічно інтегрується в курси не лише географічного, а й екологічного та природничо-наукового спрямування [29].

У шкільному курсі географії ландшафтознавство не виокремлене як самостійна тема, але його елементи містяться в розділах, присвячених природним зонам, природно-територіальним комплексам України та світу, кліматичним поясам, формуванню рельєфу. Проаналізувавши три шкільні навчальні програми з географії «Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти» (2022), «Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти» (2022) та «Географія. 10-11 класи. (Профільний рівень)» (2017) на наявність ландшафтознавчого аспекту, тож на підстав проведеного аналізу сформульовано такі висновки, що наведено в таблиці 1.1:

Таблиця 1.2

Висновки аналізу програм за класами щодо наявності регіонального компонента [розроблено автором за джерелами 9, 8, 7]

Клас та курс	Узагальнення
6 клас (курс «Загальна географія»)	згадується поняття природного комплексу та географічної оболонки, які є базовими для подальшого розуміння ландшафтів
7 клас (курс «Материки та океани»)	учні працюють із поняттями ландшафт, географічна диференціація природи, формується уявлення про ландшафт як природну систему
8 клас (курс «Україна у світі: природа, населення»)	класі є повноцінна тема «Ландшафти України», де ландшафт розглядається як просторово-цілісна система, вводяться рівнинні й гірські ландшафти, природні зони України, проводиться районування. Пропонується дослідження на тему «Ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання»
9 клас (курс «Україна і світове	поняття ландшафт не виділяється окремо, але зберігається увага до географічних комплексів, раціонального природокористування, що

господарство»)	пов'язано з ландшафтним підходом опосередковано
10 клас (курс «Географія: регіони та країни»)	основна увага приділена соціально-економічній географії, глобалізації, геополітиці – прямої згадки про ландшафтний підхід немає
11 клас (курс «Географічний простір Землі»)	згадується поняття геосистема та географічної оболонки, подається ідея комплексності та системного підходу, але поняття ландшафт відсутнє у переліку тем, однак є тема «Ґрунт – «дзеркало» ландшафту»
10 клас (профільний рівень)	вивчається географічна оболонка, розкриваються глобальні та регіональні процеси. Прямо поняття «ландшафт» не подано, але використовуються елементи ландшафтного аналізу, при комплексній характеристиці території, аналізі природних умов і ресурсів
11 клас (профільний рівень)	наявні певні розділи про географічну оболонку, її зональність, цілісність, еволюцію, колообіг речовин і енергії. Темі тісно пов'язані з ландшафтознавчими підходами. Додатково вивчаються ГІС і ДЗЗ, що підтримують ландшафтний аналіз

Отже, на рівні стандарту у 6-9 класах ландшафтознавство інтегроване в зміст через вивчення природних комплексів, зон та ландшафтів, особливо у 8 класі, а в старшій школі ландшафтознавчі знання не подані як окремий напрямок, але частково закладені через поняття геосистеми, водночас як програма профільного рівня опосередковано включає ландшафтні знання, переважно через тематику географічної оболонки, зональності, природокористування та екологічних підходів.

Завдяки такій інтеграції школярі мають змогу досягнути регіональні відмінності природних умов, сформувані уявлення про зональність та мозаїчність ландшафтів, що має велике значення для розуміння екологічних проблем та питань сталого природокористування.

У системі вищої географічної освіти ландшафтознавство є важливим етапом підготовки майбутніх географів, вчителів, екологів, урбаністів, землевпорядників, фахівців з туризму та рекреації. Саме воно навчає проводити ландшафтну діагностику, складати ландшафтні карти, здійснювати оцінювання екологічного стану територій, планувати природокористування та рекреаційне зонування [29].

Знання про ландшафти є необхідними у процесі розробки екологічно обґрунтованих стратегій розвитку регіонів, особливо в контексті змін клімату, урбанізації та зростання антропогенного навантаження. В умовах сучасної України, де питання збереження природного середовища є стратегічним, ландшафтознавча підготовка спеціалістів стає дедалі актуальнішою.

Ландшафтознавчі знання мають широке прикладне значення. Їх застосовують у землевпорядкуванні, лісовому господарстві, агрономії, будівництві, рекреації, туризмі, управлінні заповідними територіями. Наприклад, у разі створення національних парків або зон рекреації враховується тип ландшафту, його здатність до самовідновлення, наявність естетичних та природоохоронних ресурсів [29]. У такий спосіб, практичні аспекти ландшафтознавства логічно вплітаються в навчальні програми вищих навчальних закладів, що дозволяє студентам бачити безпосередній зв'язок між теорією та її реалізацією в професійній діяльності.

Окрім теоретичного та прикладного значення, ландшафтознавство має важливу виховну функцію. Оскільки сприяє формуванню в учнів і студентів екологічної свідомості, шанобливого ставлення до природи, розуміння цінності біорізноманіття та ролі людини як частини геосистеми. Такий підхід є основою для формування сталого мислення та відповідального громадянина. Вивчення ландшафтів з естетичної точки зору розвиває уяву, художнє бачення природи, яке є основою екологічної етики й частиною сучасного гуманітарного компоненту природничої освіти.

Ландшафтознавство відіграє важливу роль у формуванні цілісного уявлення про природу як систему, поєднуючи знання з фізичної географії, екології та суміжних наук. Його інтеграція у шкільні та вищі навчальні програми сприяє розвитку просторового мислення, екологічної свідомості та практичних навичок, необхідних для раціонального природокористування і сталого розвитку регіонів. Особливо актуальним є застосування ландшафтознавчих знань в сучасних умовах змін клімату та зростання антропогенного впливу. Отже, цей напрям забезпечує не лише наукову, а й прикладну та виховну функції в системі географічної освіти.

РОЗДІЛ 2. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ

2.1. Аналіз чинних програм і підручників із географії

Сучасні підходи до викладання географії вимагають не лише передавання учням знань про загальні закономірності природи й господарства, а й формування глибшого розуміння простору, в якому вони живуть. У зв'язку із цим дедалі більшої актуальності набуває потреба врахування регіональної специфіки в освітньому процесі. Регіональний компонент у шкільному курсі географії є важливим інструментом, що дає змогу не лише поглибити зміст навчання, а й зробити його ближчим до особистого досвіду школярів.

Такий підхід дає змогу посилити пізнавальний інтерес учнів, розвивати здатність спостерігати, аналізувати та інтерпретувати просторові явища і процеси в межах знайомого середовища. Акцент на регіональному матеріалі сприяє формуванню почуття належності до свого краю, усвідомлення його цінності, а також розвитку екологічної культури та громадянської відповідальності.

У зв'язку з цим виникає необхідність проаналізувати чинні навчальні програми та підручники з географії на предмет того, наскільки послідовно та повно в них реалізовано ідею регіоналізації навчального змісту. Аналіз дає змогу з'ясувати, чи відповідають наявні освітні ресурси сучасним запитам суспільства і чи створюють вони умови для глибшого залучення учнів до вивчення географії через призму локального досвіду.

Принципом систематичності й послідовності навчання має на увазі формування знань, умінь і навичок учнів так, щоб нові знання базувалися на раніше отриманих і створювали основу для подальшого навчання [57, с. 70]. Існує педагогічна концепція, що спирається на цей принцип, і передбачає поступове вивчення географії – від локального до глобального рівня. Цей підхід відображено в багатьох освітніх програмах та методичних рекомендаціях.

Зокрема, у рекомендаціях щодо роботи з програмою викладання географії зазначено, що програма надає вчителю можливість творчо реалізовувати її зміст, самостійно обирати об'єкти для вивчення та доповнювати навчальний матеріал прикладами з рідного регіону (області, міста). [7, с. 4]. Це підкреслює важливість початкового вивчення географії з рідного краю, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та формуванню просторового мислення.

У початковій школі (1–4 класи) географія як окремий предмет не викладається, однак її елементи інтегруються в курс «Я досліджую світ». Цей курс передбачає ознайомлення учнів із довкіллям, розширення елементарних знань про природу та соціум, розкриття в доступній формі зв'язків між неживою і живою природою та впливу людини на природу, зокрема, з особливостями рідного краю та формуванню любові до Батьківщини, що є важливим етапом у формуванні географічної компетентності [28]. Таким чином, у початковій школі закладається основа для подальшого вивчення географії, що дозволяє учням краще розуміти своє місце у світі та взаємозв'язки між різними географічними об'єктами і явищами.

У методичних рекомендаціях щодо викладання географії у 2017/2018 навчальному році (за оновленою навчальною програмою) наголошується, що зміни в програмі спрямовані на формування в учнів умінь застосовувати набуті знання й навички для розв'язання повсякденних життєвих ситуацій, успішної самореалізації в суспільстві, організації власного життя та розвитку мотивації до неперервної освіти. Зміст курсу географії, відповідно, сформовано з урахуванням актуальних потреб особистості як у щоденному житті, так і в майбутній професійній діяльності [46, с. 35]. Це свідчить про те, що навчання географії розпочинається з простих, близьких до учнів понять і поступово ускладнюється, охоплюючи ширші географічні поняття та явища.

Такий підхід відповідає загальноприйнятій педагогічній концепції, згідно з якою навчання географії має починатися з вивчення найближчого оточення учня і поступово розширюватися до вивчення країни та світу. Цей процес не лише сприяє кращому засвоєнню знань, але й формує цілісне уявлення про географічне

середовище, його різноманітність і взаємозв'язки. У цьому контексті доречно зазначити: «Зміст шкільної географічної освіти відображає комплексний підхід до вивчення географічного середовища в цілому і його просторової диференціації в умовах різних територій і акваторій Землі» [46, с. 35].

Водночас у дослідженнях із методики навчання географії, авторської розробки «Використання інтерактивних методик навчання – шлях до саморозвитку та самоефективності на уроках географії» зазначається, що географічні знання сприяють формуванню просторового уявлення про світ, усвідомленню взаємозв'язків між усіма об'єктами та явищами, а також розумінню природи процесів як у довкіллі, так і в суспільстві [56]. Це підтверджує необхідність поступового ускладнення навчального матеріалу – від вивчення місцевості до глобальних процесів.

Отже, поступове вивчення географії, починаючи з рідного краю та розширюючи знання до національного та глобального рівнів, є ефективним підходом у формуванні географічної компетентності учнів.

Аналіз присутності регіонального компонента в навчальних програмах для початкової школи (1–4 класи): у початковій школі курс «Я досліджую світ» є основним інструментом для розвитку у дітей природничої, соціальної та громадянської компетентностей. Зміст навчання поступово зміщується до особистісно зорієнтованого підходу, що передбачає вивчення навколишнього світу через призму власного досвіду дитини. У цьому контексті важливим критерієм стає те, наскільки програма враховує регіональний компонент, знайомий учням із повсякденного життя.

Для аналізу було обрано чотири типові програми Нової української школи для початкової школи – дві для 1–2 класів і дві для 3–4 класів, які укладені під керівництвом О.Я. Савченко та Р.Б. Шияна відповідно [59, 60, 61, 62].

У програмі для 1–2 класів, укладеній під керівництвом Савченко О.Я., регіональні теми реалізуються через знайомі дітям поняття: сім'я, школа, місцевість, де вони живуть. Такі теми як «Пізнання свого краю, історії, і символів держави», «Вода. Водойми рідного краю», «Зв'язок людини і природи»

допомагають учням встановити зв'язок між навчальним матеріалом і реальним життям. Програмою передбачено знайомство з місцевими природними явищами, сезонними змінами, а також із побутом і традиціями родини [59].

Програма для 1–2 класів, укладена під керівництвом Шияна Р.Б., має інший підхід – навчання організовано за тематичними тижнями. Завдяки темам «Природа рідного краю», «Моє місто (село). Моя адреса», «Взаємозв'язки в природі. Рослини і тварини рідного краю, які потребують охорони» учні досліджують локальні особливості не лише у теоретичному, а й у практичному вимірі. У програмі закладено активну участь дітей у проєктній діяльності, спостереженнях, взаємодії з громадою [61].

У 3–4 класах програма Савченко О.Я., передбачає глибше занурення в природні й культурні особливості рідного краю. Теми на кшталт «Пам'ятки твого краю», «Найважливіші природні об'єкти України, своєї місцевості», «Сучасні народні ремесла твого краю» допомагають школярам дослідити місцеве середовище з науково-пізнавальної точки зору. Учні отримують перші навички орієнтації на карті, порівнюють природні зони, готують невеликі презентації [60].

Програма Шияна Р.Б. для 3–4 класів має виражений міждисциплінарний та практичний характер. Теми «Рослини і тварини своєї місцевості», «Тіла і речовини. Різноманіття речовин у довкіллі», «Природоохоронні території рідного краю» спонукають дітей до активного дослідження місцевості. Передбачено створення проєктів, виготовлення карт, буклетів, міні-досліджень. Програма сприяє формуванню не лише знань, а й практичних навичок і комунікативних умінь [62].

Усі розглянуті програми демонструють наявність регіонального компонента, хоча методи його реалізації відрізняються. Програми Шияна Р.Б. більше зосереджені на інтегрованому підході, роботі з інформацією та включення учнів у життя громади. У той час як програми Савченко О.Я. мають більш класичну структуру, проте також містять практичні завдання, спрямовані на пізнання рідного краю. Завдяки наявності регіонального матеріалу школярі з перших років навчання навчаються сприймати свою громаду як цінну частину суспільства,

усвідомлювати її унікальність, а також розвивають емоційно-ціннісне ставлення до рідної місцевості.

Нижче подано таблицю 2.1, яка узагальнює та порівнює особливості реалізації регіонального компонента в проаналізованих програмах:

Таблиця 2.1

**Порівняння реалізації регіонального компонента в програмах
[розроблено автором]**

Типова освітня програма 1-2 клас, розроблена під керівництвом:	
Савченко О.Я	Шиян Р.Б.
<i>Реалізація регіонального компонента</i>	
Через інтегроване ознайомлення учнів із найближчим оточенням. Основна увага приділяється формуванню уявлень про простір, у якому живе дитина, її належність до сім'ї, громади, певної місцевості. Подача матеріалу орієнтована на розвиток чуттєвого досвіду, базових понять про середовище через прості форми діяльності: бесіди, спостереження, виконання елементарних практичних завдань. Учень виступає як відкривач найближчого світу, а навчальний зміст слугує засобом для пізнання середовища через особисту включеність.	Через особистісно орієнтований підхід: діти знайомляться з довкіллям, у якому живуть, через емоційно-ціннісне ставлення до знайомих об'єктів та явищ. Значна увага приділяється розвитку сенсорного досвіду, формуванню уявлень про найближче соціальне і природне оточення. Зміст організовано у формі інтегрованих циклів навчання, де дитина виступає як активний спостерігач, учасник повсякденних взаємодій. Основний акцент – на формуванні початкового рівня розуміння належності до спільноти, до певної території.
<i>Змістові лінії</i>	
«Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Людина і природа»	«Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі»
Типова освітня програма 3-4 клас, розроблена під керівництвом:	
Савченко О.Я.	Шиян Р.Б.
<i>Реалізація регіонального компонента</i>	
Поступово ускладнюється – з'являються систематизовані знання про просторові та соціокультурні особливості місцевості. Учні знайомляться з ширшим колом понять, пов'язаних із природою, історією, культурою рідного краю. Вони залучаються до діяльності, яка передбачає використання навчальної інформації для аналізу, порівняння, створення узагальнень. Розвиваються уміння працювати з текстами, візуальними матеріалами, картами. У центрі – розвиток свідомого ставлення до місця, у якому живе дитина, та усвідомлення його значущості в ширшому контексті держави.	Змінюється в бік поглиблення змісту та залучення учнів до більш самостійної діяльності. У центрі – розвиток дослідницьких навичок, здатності бачити зв'язки між локальним середовищем і ширшими контекстами. Учні отримують завдання, пов'язані з аналізом, порівнянням, збором інформації. Програма передбачає проєктно-орієнтовану організацію змісту, яка стимулює рефлексивне ставлення до свого краю та активне включення в життя громади. Основний акцент – на усвідомленні регіональної ідентичності та відповідального ставлення до навколишнього середовища.
<i>Змістові лінії:</i>	
«Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Природа»*, «Людина і природа»	«Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі»

* - в 1-2 клас була відсутня.

Таким чином, хоча загальна мета програм – формування ціннісного ставлення до природи рідного краю, країни та світу – залишається спільною, засоби її досягнення адаптовані до вікових особливостей учнів: від спостереження та емоційного сприйняття у 1–2 класах до дослідницької діяльності та проєктної роботи у 3–4 класах.

У наступному аналізі розглядається, наскільки ефективно реалізується регіональний компонент у викладанні географії у 6–11 класах загальноосвітніх шкіл України. Особливу увагу приділено змісту чинних навчальних програм, змістовим лініям, авторським підходам у підручниках та методичним рекомендаціям. Аналіз побудовано на основі офіційних освітніх документів Міністерства освіти і науки України, а також діючих підручників географії, рекомендованих для використання в навчальному процесі.

Типові освітні програми з географії для базової та профільної школи містять положення, які прямо або опосередковано регламентують можливість адаптації навчального матеріалу до особливостей регіону. Згідно з інформацією на сайті МОН України, у документі «Державний стандарт базової середньої освіти» (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 №898) та супровідних методичних рекомендаціях зазначається, що освітня програма закладу освіти, створена на основі типової освітньої програми, дозволяє педагогам гнучко розподіляти навчальний час [32]. Зокрема, у базовому навчальному плані визначено рекомендовану, мінімальну та максимальну кількість навчальних годин для кожної освітньої галузі, що дає змогу варіювати час для адаптації змісту до потреб учнів, місцевих умов і специфіки регіону.

Формулювання в програмі дають змогу обирати практичні завдання, теми досліджень, приклади для аналізу, що безпосередньо пов'язані з географією місцевості, де проживають учні. Регіональний компонент у змісті шкільної освіти – це урахування природних, економічних, соціальних, етнокультурних особливостей певної області чи регіону; залучення локального матеріалу,

прикладів, картографії, статистики, об'єктів; створення умов для формування місцевої ідентичності, патріотизму, практичного застосування знань.

Згідно з концепцією НУШ і типовими освітніми програмами, регіональний компонент може реалізовуватись через: зміст навчального матеріалу (приклади, кейси, статистика, карта місцевості); завдання і проєкти (дослідження місцевих явищ, екскурсії); диференціацію навчання (вибір учителем тем, які краще розкривають місцеву специфіку).

Важливо звернути увагу на аналіз чинних модельних навчальних програм із географії для 6–9 класів, схвалених Міністерством освіти і науки України, з погляду на їхню спроможність забезпечити вивчення географії через призму локального контексту. Зокрема, у подальшому буде здійснено порівняльний аналіз двох модельних програм – авторських колективів під керівництвом Кобернік С.Г. та Запотоцького С.П. – з метою виявлення особливостей реалізації в них регіонального компоненту.

Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 класи» для ЗЗСО авторів Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М. більше зосереджена на системному викладенні географії як науки з чіткою логікою переходу від загального до конкретного, від глобального – до національного, а вже потім – до локального [49]. Однак регіональний контекст не залишається осторонь: у кожному розділі передбачено, що практичні роботи, спостереження або дослідження можуть (і повинні) ґрунтуватися на матеріалах рідного краю, наприклад, тема «Літосфера – кам'яний панцир планети» передбачене спостереження за наслідками різних видів вивітрювання у своїй місцевості. Зокрема, при вивченні тем «Гідросфера – водне намисто планети» або «Природні комплекси – різні обличчя планети», учням пропонується звернути увагу на природні умови своєї місцевості, у тому числі практичні роботи «Складання опису об'єкта гідрографії своєї місцевості» та «Характеристика одного з місцевих природних комплексів за визначеним планом» відповідно до тем. Програма дозволяє вчителю варіювати приклади, виходячи з локальної специфіки, що потенційно робить навчання гнучкішим і ближчим до учня. Разом із тим,

регіональний підхід тут – це більше простір для реалізації творчої ініціативи вчителя, ніж чітко прописаний елемент структури програми. Отже, регіональний компонент представлено фрагментарно. У програмі наявний окремий розділ V, присвячений глибокому вивченню регіону «Природа та населення свого краю» [49].

Інакше побудована Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для ЗЗСО під керівництвом Запотоцького С.П. та авторського колективу Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікітчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В. [50]. Вона значно більше оперує принципами контекстуального та краєзнавчого навчання, у якому регіональна тематика не тільки передбачена, а й прямо вплетена в навчальні результати. Тут значно частіше звучать акценти на застосуванні знань до вивчення оточення, на порівняннях між регіонами, на спостереженнях за соціально-економічними чи природними особливостями конкретної області або громади, наприклад, 6 клас тема «Атмосфера», передбачено: практична робота «Характеристика погоди у даній місцевості з використанням метеоприладів / з допомогою онлайн-застосунків погоди», а також дослідження «Як впливає парниковий ефект на розвиток овочівництва, квітникарства закритого ґрунту у своїй місцевості?» або 8 клас тема «Природні комплекси (ландшафти)» передбачено: практична робота «Співвідношення природних та антропогенних комплексів у своїй місцевості», робота з інформацією «Мій населений пункт та стан навколишнього природного середовища», а також екскурсія природним ландшафтом. У вимогах до результатів навчання вже передбачено, що учень має вміти знаходити, аналізувати та порівнювати географічну інформацію саме на рівні свого регіону. Отже, програма системно закладає можливості реалізації регіонального компонента, підтримує вчителя в цьому, дає свободу адаптації змісту та завдань. Активно заохочує локальні дослідження [50].

Цікавим є і підхід до інтеграції регіонального компоненту в практичні роботи. Якщо в програмі Коберніка С.Г. йдеться радше про можливість учня дослідити

«одну з територій України», то в програмі Запотоцького С.П., як правило, зазначено, що учень має змогу опрацювати матеріали своєї області, району чи громади. Така конкретизація в методичних акцентах свідчить про глибше усвідомлення ролі краєзнавчого підходу.

Проте варто зазначити, що обидві програми залишають педагогу достатній рівень свободи в доборі змісту, а отже, багато залежить від готовності самого вчителя реалізовувати регіональний підхід. Регіональний компонент тут не як окремий блок чи розділ, а як методична стратегія, що реалізується через варіативну частину змісту, формування компетентнісних результатів, а також через рекомендовані форми організації навчання.

Суттєвим моментом є і те, як програми формують ставлення до середовища. Наприклад, у програмі Коберніка С.Г. екологічні теми подаються з акцентом на загальнодержавні або глобальні проблеми, тоді як у програмі Запотоцького С.Г. більше уваги приділяється залученню учнів до локальних екологічних ініціатив, що зі свого боку стимулює учнів не просто вивчати географію, а й взаємодіяти з простором, у якому вони живуть, на практиці.

Отож, обидві програми передбачають можливість регіоналізації змісту, однак реалізують її через різні підходи. Одна – більш методично вивірено, через право вчителя обирати локальні приклади (Кобернік С.Г. та ін.), інша – через систематичне вплетення регіонального матеріалу в структуру результатів і завдань (Запотоцький С.П. та ін.). У підсумку, це дає вчителю можливість будувати географічну освіту, яка одночасно відповідає Державному стандарту та враховує унікальність кожного куточка України.

Нижче подано таблицю 2.2, що порівнює ключові елементи обох програм:

Таблиця 2.2

Порівняння ключових елементів програм [розроблено автором]

Критерій	Програма Кобернік С.Г та інші	Програма Запотоцький С.П. та інші
<i>Пряма згадка регіонального компонента</i>	Наявна	Наявна
<i>Можливість адаптації змісту</i>	Чітке спрямування на локальний рівень, зміст адаптується під регіон	Широка, системна

<i>Рекомендації щодо дослідження свого краю</i>	Включені до більшості тем	Включені до більшості тем
<i>Гнучкість програми</i>	Помірна	Висока
<i>Підтримка вчителя в реалізації</i>	Структурована	Структурована

Розширення географічного змісту в старших класах надає педагогам можливість звертатися до складніших тем і міжрегіональних порівнянь, що створює додаткове підґрунтя для реалізації регіонального підходу. Це особливо важливо у 10–11 класах, коли учні вже мають достатню базу знань і можуть критично осмислювати просторові відмінності, аналізувати локальні особливості та робити самостійні висновки. Аналіз двох чинних програм – для рівня стандарту (2022) та профільного рівня (2017) – показує, що підхід до включення регіонального компоненту має як спільні риси, так і суттєві відмінності.

Програма стандартного рівня (2022), ухвалена відповідно до оновленого Державного стандарту базової середньої освіти, чітко формулює ідею, що зміст навчання має забезпечувати можливості для вивчення місцевих особливостей та регіонального середовища. Це формулювання закладає простір для інтеграції локального контексту – як через зміст тем, так і через практичну діяльність. Програма побудована за модульним принципом, що дозволяє вчителю самостійно адаптувати зміст до умов свого регіону. На рівні змісту, програма не містить виразно сформульованого окремого регіонального компоненту, але надає певну методичну свободу вчителю в доборі прикладів, зокрема, такі приклади представлено в таблиці 2.3:

Таблиця 2.3

Приклади регіональних тем для 10-11 класів Програми стандартного рівня (2022) [розроблено автором за джерелом 8]

Тема (клас, розділ)	Приклад
Тема 1 «Топографія» (11 клас, розділ I)	передбачена практична робота «Читання схем руху транспорту свого міста (обласного центру)»
Тема 1 «Рухи Землі та їх географічні наслідки і параметри» (11 клас, розділ II)	вказано дослідження «Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості»
Тема 4 «Атмосфера та системи Землі» (11 клас, розділ II)	передбачена практична робота «Визначення середніх температур та амплітуди їх коливань за добу, місяць, рік. Аналіз рози вітрів» та пропонуються дослідження 1. «Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання» та «Система протидії засухам у

	своїй місцевості»
Тема 5 «Гідросфера та системи Землі» (11 клас, розділ II)	зазначено: «установлює взаємозв'язок між літосферою, атмосферою, гідросферою на прикладі окремих ландшафтів своєї місцевості», а також «пропонує способи розв'язання проблеми забруднення річок і водойм своєї місцевості»

Також програмою передбачено використання регіональної статистики, картографічних матеріалів, локальних екосистем як об'єктів для спостереження, порівняння та дослідження.

У той самий час, у Програмі профільного рівня (2017) реалізація регіонального компонента має дещо інший характер. Профільна програма більш насичена змістовно і орієнтована на глибоке вивчення тем, зокрема, глобалізаційних процесів, гео економічного аналізу, соціальної географії. Вона акцентує увагу на формуванні в учнів системного уявлення про географічні процеси на різних рівнях – від локального до глобального. Однак регіональний компонент тут переважно подається опосередковано в описі очікуваних результатів або у конкретних практичних заняттях чи дослідження, зокрема, приклади тем представлено в таблиці 2.4:

Таблиця 2.4

Приклади регіональних тем для 10-11 класів Програми профільного рівня (2017) [розроблено автором за джерелом 7]

Тема (клас, розділ)	Приклад
Тема 1 «Топографія з основами геодезії» (11 клас, розділ I)	передбачені 9 практичних робіт з використанням регіонального компоненту, наприклад: «Маршрутна окомірна зйомка ділянки пришкольньої території навколо школи», «Визначення географічних (з точністю до секунд) та прямокутних координат окремих точок своєї місцевості» та «Побудова перерізу рельєфу між найвищою та найнижчою точками своєї місцевості» та 3 дослідження
Тема 2 «Картографія» (11 клас, розділ I)	передбачена практична робота «Застосування навігаційної карти своєї області для визначення оптимального маршруту переміщення між визначними об'єктами свого району»
Тема 3 «Географічні інформаційні системи (ГІС) та дистанційне зондування Землі (ДЗЗ)» (11 клас, розділ I)	пропонується практична робота «Дешифрування космознімку заданої ділянки своєї місцевості»
Тема 3 «Геологічне середовище людства» (11 клас, розділ II)	передбачена практична робота «Розпізнавання гірських порід, найбільш поширених у своїй області, та визначення їх господарського значення» та дослідження «Визначення скам'янілостей та різних форм скам'яніння за експонатами місцевого краєзнавчого музею (екскурсія)»
Тема 4 «Атмосфера та системи Землі» (11 клас,	передбачена практична робота «Визначення основних показників агрокліматичних ресурсів у своїй області (за картою

розділ II)	агрокліматичного районування України)»
Тема 5 «Гідросфера та системи Землі» (11 клас, розділ II)	ззначається практична робота «Знаходження за умовними знаками на топографічній карті найбільших штучних водойм у своїй місцевості та пояснення їх розташування»
Тема 6 «Біосфера та системи Землі» (11 клас, розділ II)	передбачена практична робота «Опис одного з типів ґрунтів своєї місцевості та визначення ґрунтоутворювальних чинників», а також дослідження «Рослини і тварини навколо свого населеного пункту, записані у Червоній книзі України»
Тема 4 «Соціально-культурні складники світосистеми» (11 клас, розділ III)	передбачене дослідження «Окультурені ландшафти своєї місцевості»
Темі 5 «Політична географія та геополітика» (11 клас, розділ III)	передбачене дослідження «Написання есе на тему «Територіально-політична система своєї області»
Тема 2 «Населення України» (11 клас, розділ IV)	передбачене дослідження «Обчислення індексу розвитку людського потенціалу для обраної країни, регіону, свого населеного пункту»
Тема 4 «Культура України» (11 клас, розділ IV)	передбачені дослідження «Опис та презентація особливостей культури представників етнографічних груп (групи) українців, що живуть у вашому населеному пункті» та «Основні конфесійні групи населення своєї місцевості»

У програмі чітко виділено тему 6 «Суспільно-географічна характеристика своєї області» (11 клас, розділ IV), яка є кульмінацією інтеграції регіонального компоненту в навчальний процес. Зміст цієї теми зобов'язує учнів аналізувати демографічні показники, господарство, екологічні умови, культурну спадщину своєї області; здійснювати практичні роботи, як-от: «Розробка регіональних маршрутів туристичних подорожей, прокладання їх на топографічній карті (плані), обчислення витрат (часових, фінансових тощо)», характеристика обласного центру, аналіз економіки тощо; виконувати дослідницькі проекти, зокрема: аналіз дефіцитних професій у громаді, використання альтернативної енергії, ресурсний потенціал населеного пункту для етнофестивалю тощо. Також передбачено екскурсію на місцеве підприємство (промислове виробництво, фермерське господарство, фінансову установу, санаторій, готель тощо), що безпосередньо поєднує шкільну географію з локальним простором.

Отже, профільна програма системно інтегрує регіональний компонент через цілу тему, практичну, проектну та дослідницьку діяльність, пов'язану зі своєю місцевістю. Це відповідає принципам краєзнавчого підходу та формування громадянської ідентичності.

Важливо зазначити, що обидві програми містять положення, які дають змогу розширити освітній простір учня поза межами класної кімнати, наприклад, через спостереження, польові дослідження, екскурсії. Саме ці форми навчальної діяльності є найбільш ефективними в контексті реалізації регіонального компонента, оскільки вони ґрунтуються на безпосередньому досвіді школяра та формують у нього просторову чутливість до середовища, у якому він живе.

Нижче подано таблицю 2.5, що порівнює ключові елементи обох програм:

Таблиця 2.5

Порівняння ключових елементів програм [розроблено автором]

Критерій	Програма рівень стандарт	Програма профільний рівень
<i>Пряма згадка регіонального компонента</i>	Наявна	Наявна
<i>Можливість адаптації змісту</i>	Передбачена певна методична свобода в доборі прикладів і форм реалізації	Розширена варіативна частина та краєзнавчі елементи дають широкі можливості адаптації
<i>Рекомендації щодо дослідження свого краю</i>	Включені до декількох тем	Включені до більшості тем
<i>Гнучкість програми</i>	Помірна	Висока
<i>Підтримка вчителя в реалізації</i>	Підтримка неструктурована, залежить від ініціативи педагога	Програма містить чіткі орієнтири, теми, очікувані результати та приклади досліджень

У рамках дослідження було проведено детальний аналіз змісту шкільних підручників із географії для учнів 6–11 класів, щоб визначити, наскільки в них представлено регіональний компонент. Згідно з офіційним документом Міністерства освіти і науки України, а саме «Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою», було визначено перелік підручників із географії, які відповідають встановленим стандартам та вказані в таблиці 2.6 [53].

Однак варто зазначити, що для 9 класу в переліку рекомендовані підручники з географії відсутні. Проте 3 грудня 2021 року Міністерство освіти і науки України

надало гриф «Рекомендовано» шести підручникам із географії для 9 класу закладів загальної середньої освіти, також додані до таблиці 2.6 [55].

Відсутність рекомендованих підручників із географії для 9 класу не означає їхньої невідповідності стандартам, а скоріше відображає процедурні особливості затвердження та оновлення переліків. Учителям і учням рекомендується використовувати затверджені підручники, а для уточнення актуального переліку звертатися до офіційних джерел МОН, Інституту модернізації змісту освіти та Українського інституту розвитку освіти.

Таблиця 2.6

Список рекомендованих МОН підручників з географії [розроблено автором]

Клас	Автори, (рівень). - місто: видавництво, рік. - сторінки.	
№		
6	1	Топузов О.М., Грома В.Д., Ільницький І.М., Полтавченко Д.В. - Київ: ВД «Освіта», 2023.
	2	Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Сovenко В.В. - Київ: «Гене́за», 2023.
	3	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2023.
	4	Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Романишин О.М., Титар Н.М., Горовий О.В., Миколів І.М. - Тернопіль: «Астон», 2023.
	5	Довгань Г.Д. - Харків: «Ранок», 2023.
7	1	Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Сovenко В.В. - Київ: «Гене́за», 2024.
	2	Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Титар Н.М., Петринка Л.В., Горовий О.В., Миколів І.М. - Тернопіль: «Астон», 2024
	3	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2024.
	4	Безуглий В.В., Лисичаров Г.О. - Київ: «Гене́за», 2024.
	5	Топузов О.М., Грома В.Д., Косик В.М. - Київ: ВД «Освіта», 2024.
	6	Довгань Г.Д. - Харків: Видавництво «Ранок», 2024.
	7	Бойко В.М., Міхелі С.В. - Київ; Ірпінь: Видавництво «Перун», 2024.
8	1	Бойко В.М., Міхелі С.В. - Київ: «Літера ЛТД», 2021.
	2	Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Савчук І.Г. - Київ: «Гене́за», 2025.
	3	Довгань Г.Д. - Харків: «Ранок», 2025.
	4	Безуглий В.В., Лисичаров Г.О. Костащук І.І., Дарчук К.В. - Київ: «Гене́за», 2025.
	5	Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Сovenко В.В., Гілецький Й.Р., Мозіль О.В. - Тернопіль: «Астон», 2025.
	6	Грома В.Д., Ільницький І.М., Касіяник І.П., Косик В.М., Скицюк І.В. - Київ: ВД «Освіта», 2025.
	7	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2025.
9	1	Довгань Г.Д., Стадник О.Г. - Харків: «Ранок», 2017.
	2	Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. - Київ: «Гене́за», 2017.
	3	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2017.
	4	Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В. - Київ: «Оріон», 2017. - 288 с.
	5	Бойко В.М., Дітчук І.Л., Гринюк Т.А., Смаль І.В., Харенко І.М. - Тернопіль: «Підручники і посібники», 2017.
	6	Масляк П.О., Капіруліна С.Л. (з поглибленим вивченням географії) - Харків: «Ранок», 2017.
10	1	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. (рівень стандарту) - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2023.
	2	Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П. (рівень стандарту) - Ірпінь: «Перун», 2023.
	3	Довгань Г.Д. (рівень стандарту) - Харків: «Ранок», 2023.
	4	Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В. (рівень стандарту) - Київ: «Оріон», 2023.

11	1	Безуглий В.В., Лисичарова Г.О. (рівень стандарту) - Київ: «Генеза», 2019.
	2	Пестушко В.Ю., Уварова, Г.Ш., Довгань А.І. (рівень стандарту) - Київ: «Генеза», 2019.
	3	Довгань Г.Д., Стадник О.Г. (рівень стандарту) - Харків: «Ранок», 2019.
	4	Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В. (рівень стандарту) - Київ: «Оріон», 2019.
	5	Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. (рівень стандарту) - Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2019.
	6	Масляк П. О., Даценко Л. М., Куртей С. Л., Бродовська О. Г. (профільний рівень) - Харків: «Ранок», 2019.

Повний перелік результатів цього опрацювання міститься в додатку А до роботи. Водночас для глибшого розуміння відмінностей у подачі навчального матеріалу, в основній частині дослідження наведено приклади аналізу по одному підручнику для кожного класу в яких найбільш ефективно висвітленні регіональних особливостей.

У **6 класі** курс географії фокусується на загальній географії (форма Землі, картографія, оболонки Землі), але регіональний компонент включається через приклади з України для ілюстрації глобальних явищ, а також через практичні завдання, що заохочують учнів досліджувати свою місцевість. Обраний підручники для 6 класу, а саме авторського колективу **Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Сovenко В.В.** видання 2023-го року, складений за модельною навчальною програмою «Географія. 6-9 класи» для ЗЗСО авторів Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Сovenко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікітчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горovий О.В. [16].

Результат: Демонструє цілісну, методично вивірену реалізацію регіонального компоненту. Видання вирізняється активним використанням краєзнавчого підходу, що простежується у більшості параграфів і практичних завдань. Активна присутність краєзнавчих елементів у таких рубриках, як «Урок-практикум», «Дбаємо про довкілля», «Розв'язуємо проблему», «Клуб знавців-географів», створює умови для глибокого занурення в локальний контекст.

У **7 класі** курс географії переходить до вивчення материків і океанів, тобто має виразно глобальний характер. Основна увага приділяється природним умовам різних частин світу. Регіональний компонент у цьому курсі реалізується опосередковано – через зіставлення географічних об'єктів інших материків із умовами України чи рідного краю. Серед підручників 7 класу було обрано

авторського колективу **Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Сovenко В.В.** видання 2024-го року, складений за модельною навчальною програмою «Географія. 6-9 класи» для ЗЗСО авторів Запотоцький С.П. та інші [18].

Результат: підручник вирізняється послідовним і цілеспрямованим впровадженням регіонального компоненту, що є особливо помітним у контексті порівняння з іншими підручниками цього рівня. З огляду на загальну спрямованість курсу географії 7 класу переважно на вивчення материків і океанів, цей підручник демонструє успішну спробу зберегти зв'язок зі своєю місцевістю та національним контекстом.

Курс географії у **8 класі** присвячено комплексному вивченню України – її природи, населення та місця в сучасному світі. Навчання спрямоване не лише на поглиблення знань, а й на усвідомлення себе як частини українського суспільства, розвиток громадянської позиції та поваги до культурної і природної спадщини своєї країни. З-поміж підручників для 8 класу було обрано авторського колективу **Безуглий В.В., Лисичаров Г.О., Косташук І.І., Дарчук К.В.**, видання 2025-го року, складений за модельною навчальною програмою «Географія. 6-9 класи» для ЗЗСО авторів Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М. [21].

Результат: Регіональний компонент у цьому підручнику реалізовано послідовно, різнопланово та з педагогічною доцільністю. Навчальні завдання тісно пов'язані з реальним простором, у якому живуть учні, що забезпечує високий ступінь актуалізації знань і практичного застосування географічної інформації. Значна частина вправ і проєктів ґрунтується на спостереженні, дослідженні та осмисленні географічних особливостей рідного краю.

У **9 класі** курс географії «Україна і світове господарство» завершує базовий етап географічної освіти учнів. Його зміст спрямований на формування цілісного уявлення про сучасні тенденції розвитку національного та світового господарства, а також визначення місця України у глобалізованому світі. Обраний підручники для авторського колективу **Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В.**, видання 2017-го року, відповідає Державному стандарту й чинній програмі з географії (2012 року; оновлена в 2015, 2017 і 2022 роках) [25].

Результат: Підручник демонструє послідовну та практично орієнтовану реалізацію регіонального компонента, що відповідає концепції формування прикладних географічних умінь і навичок. У завданнях постійно актуалізуються знання про власний регіон, його господарські особливості, природно-ресурсний потенціал, демографічну ситуацію, інфраструктуру. Це сприяє формуванню в учнів усвідомлення місця своєї місцевості у структурі національного та світового господарства.

Курс географії для **10 класу** має на меті формування в учнів цілісного уявлення про сучасний світ через вивчення регіональних відмінностей у населенні, економіці, політиці й екології. У центрі уваги – просторові особливості розвитку окремих країн і регіонів світу, їхня участь у глобальних процесах і міжнародному поділі праці. З переліку підручників обрано авторського колективу **Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В.**, видання 2023-го року, відповідає Державному стандарту й чинній програмі з географії 10-11 класів (2022 р.) [11].

Результат: Серед усіх проаналізованих підручників для 10 класу цей найбільш повно реалізує регіональний компонент, що виявляється у значній кількості завдань, запитань і практичних ситуацій. У завданнях учням пропонується вивчати особливості економіки, експорту, підприємництва на прикладі власного регіону, населеного пункту, що сприяє кращому розумінню участі окремих областей України у світовому господарстві.

Курс географії в **11 класі** підсумовує та інтегрує знання учнів, отримані в попередні роки, й формує цілісне уявлення про географічну оболонку Землі як складну систему. Його зміст охоплює комплексні природно-соціальні взаємозв'язки, розвиток географічного мислення, просторово-часовий аналіз географічних явищ і процесів. Обрано підручник авторів **Безуглий В.В., Лисичарова Г.О.**, видання 2019-го року, відповідає Державному стандарту й чинній програмі з географії 10-11 класів (2022 р.) [12].

Результати: серед підручників вирізняється системною і продуманою реалізацією регіонального компонента, що відповідає сучасним вимогам географічної освіти. Його зміст спрямований на глибоке залучення учнів до

вивчення простору, в якому вони живуть, через дослідження локальних природних умов, господарських особливостей та екологічних проблем.

В освітньому процесі з географії в Україні дедалі більше уваги приділяється регіональному аспекту, що дозволяє учням краще орієнтуватися в особливостях довкілля, спираючись на досвід рідного краю. Вивчення місцевих особливостей у початковій школі через курс «Я досліджую світ» та подальше їх розширення у вигляді практичних занять у середніх і старших класах активізує інтерес до предмета, сприяє розвитку вміння мислити у просторових категоріях, виховує екологічну свідомість і почуття відповідальності за навколишнє середовище. Програми дають змогу реалізовувати регіональний зміст через варіативні форми роботи, зокрема проекти та дослідницькі завдання, однак рівень їх реалізації значною мірою залежить від творчого підходу вчителя. Послідовне вивчення географічних явищ – від найближчого оточення до загальнопланетарного масштабу – відповідає віковим особливостям дітей і сприяє формуванню ключових географічних умінь та знань. Обрані підручники демонструють послідовне включення краєзнавчого підходу через практичні завдання, проекти та рубрики, що сприяють актуалізації знань про рідний регіон, формуванню громадянської позиції та глибокому розумінню географічних особливостей. Вони забезпечує не лише засвоєння географічних знань, а й формування в учнів усвідомлення ролі своєї місцевості в національному та глобальному контексті.

2.2. Практичне застосування ландшафтознавства в освітньому процесі

В сучасній шкільній освіті важливою є інтеграція теоретичних знань із практичними навичками. У цьому контексті все більшого значення набуває використання ландшафтних досліджень як ефективного методу навчання географії, оскільки вони сприяють розвитку у школярів цілісного уявлення про природні та антропогенні процеси, що відбуваються в середовищі в якому вони проживають. У результаті такі дослідження формують аналітичне мислення,

екологічну свідомість та вміння працювати з різноманітними джерелами інформації.

Під ландшафтними дослідженнями в шкільному навчанні розуміють комплекс дій, спрямованих на вивчення реального природного середовища, насамперед природно-територіальних комплексів (ландшафтів) з урахуванням їх компонентного складу, просторової структури та антропогенного впливу.

Згідно з навчальними програмами з географії для 6-9 та 10-11 класів, вивчення ландшафтів включено в тематику кількох курсів: «Загальна географія», «Материки та океани», «Україна у світі: природа, населення», «Географічний простір Землі». Саме ці курси передбачають знайомство з поняттями природного комплексу, ландшафту, фізико-географічного району, що створює сприятливі умови для впровадження ландшафтних досліджень у навчанні.

Першим і найбільш очевидним методом є **польові дослідження**. Це можуть бути організовані навчальні екскурсії або спостереження за природним середовищем у межах населеного пункту. Методика таких занять включає візуальне спостереження, опис компонентів ландшафту (рельєфу, ґрунтів, рослинності, водних об'єктів), фотофіксацію, складання простих схем і профілів, ведення польового щоденника. В методичних рекомендаціях до виконання практичних робіт з курсу «Методи географічних досліджень» Ужгородського національного університету, зазначено такі практичні роботи, що навіть у шкільних умовах можна реалізувати спрощену методику комплексного ландшафтного обстеження – із фокусом на доступність, простоту та інтегрованість у навчальну програму [45]. Однак, у розділі, присвяченому методам ландшафтних досліджень, розглядаються різні підходи до вивчення ландшафтів, зокрема, стаціонарні та напівстаціонарні дослідження, дистанційні методи та комп'ютеризація польових досліджень. Ці методи можуть бути адаптовані для використання в шкільному навчанні. Наприклад, практичне заняття №4 «Методика дослідження населеного пункту» може служити основою для спрощеного ландшафтного обстеження в шкільних умовах [45, с. 20-22]. Це заняття передбачає аналіз економіко-географічного положення, природні умови,

історію формування та населення міста так далі й тому подібне, що є доступним і ефективним способом вивчення ландшафтної структури місцевості для учнів.

Особливо важливо акцентувати увагу на зв'язку між природними та соціально-економічними процесами, які відбуваються в межах ландшафтів. Наприклад, учні можуть аналізувати, як змінюється ландшафт під впливом господарської діяльності, як сільське або міське забудова впливає на водний режим, рослинність, мікроклімат. Так ландшафтні дослідження стають основою для формування у школярів екологічного мислення та навичок сталого природокористування.

Крім польових спостережень, важливим напрямом є використання дистанційних методів – передусім аналізу знімків місцевості за допомогою картографічних сервісів (Google Maps, Google Earth Pro, OpenStreetMap) або простих ГІС-платформ. У поєднанні з традиційними топографічними та ландшафтними картами це дає змогу учням вивчати морфологію місцевості, межі природних зон, особливості сільськогосподарського освоєння території, урбанізацію, зміну ландшафтної структури. На думку вчительки географії Логвинової М.О, використання цифрових ресурсів значно підвищує інтерес учнів до географії, а також формує навички орієнтування в просторі та обробки геоінформаційних даних [38].

ГІС-технології на рівні шкільної освіти здебільшого застосовуються у формі візуалізації ландшафтів, побудови цифрових моделей рельєфу, прокладання маршрутів дослідження. Наприклад, учні можуть з допомогою онлайн-сервісів створити схему свого району з нанесенням типів землекористування або видів рослинного покриву. Така діяльність сприяє розвитку просторової уяви, вмінню аналізувати карти, зіставляти природні та антропогенні чинники.

Особливу роль відіграє проєктна діяльність учнів на основі ландшафтних спостережень. Це можуть бути дослідження рідного краю, вивчення екологічного стану окремих об'єктів, створення тематичних карт і моделей. Зокрема, реалізація таких проєктів можлива в межах міжпредметних інтегрованих курсів, гурткової роботи або підготовки до конкурсів МАН. Вчителька географії Альона Макєєва описує впровадження проєктного методу на своїх уроках. Вона зазначає, що

такий підхід дає нагоду учням досліджувати реальні проблеми, розвивати навички критичного мислення, працювати в команді та брати відповідальність за результати своєї діяльності [41]. Цей метод особливо добре працює на етапі профільного навчання (10–11 класи), коли учні мають вже достатній обсяг знань і вмінь для самостійної дослідницької діяльності.

Інтеграція ландшафтних досліджень у шкільне навчання потребує відповідного методичного забезпечення. У чинних підручниках з географії для 6–11 класів уже є завдання, пов'язані з вивченням природно-територіальних комплексів, однак потенціал теми часто використовується лише частково. Значно ефективнішими є ті підручники, які містять практичні завдання, спрямовані на роботу з місцевим матеріалом, карти-схеми, пропозиції щодо екскурсій, мінідосліджень. Так, у підручнику за 8 клас авторів Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Савчук І.Г. (2025) у розділі II темі 8 «Ґрунти» пропонується §32. «Польові спостереження за ґрунтами рідного краю та опис способів покращення їхньої якості», що є гарним прикладом впровадження елементів ландшафтного дослідження в шкільну практику [23].

Практичні заняття, що включають аналіз ландшафтних карт, проведення польових досліджень та роботу з ГІС, сприяють глибшому розумінню учнями теоретичних концепцій. Зокрема, виконання індивідуальних досліджень та проєктів дозволяє учням застосовувати набуті знання на практиці.

Насамкінець варто підкреслити, що ландшафтні дослідження, як метод навчання географії, в школі мають міждисциплінарний характер: вони об'єднують знання з біології, екології, хімії, історії, краєзнавства, інформатики. Їхнє впровадження сприяє формуванню в учнів навичок спільної роботи, ведення спостережень, критичного аналізу, побудови гіпотез і перевірки результатів. У цьому сенсі ландшафтні дослідження не лише поглиблюють знання з географії, а й готують учня до життя в складному світі взаємопов'язаних природних і соціальних систем.

2.3. Приклади застосування ландшафтних досліджень у шкільному курсі географії.

Дедалі більшого значення набувають дослідницькі методи навчання, які передбачають активну пізнавальну діяльність учнів. Одним із таких напрямів є ландшафтні дослідження, які формують у школярів уявлення про природу як єдину, взаємопов'язану систему. Завдяки цим дослідженням учні вчаться аналізувати компоненти природи своєї місцевості, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між ними, оцінювати стан природного середовища та вплив людини на нього.

Проведення ландшафтних досліджень у школі можливо лише за умов, коли відповідні завдання інтегровані в освітній процес, а також активну участь і особистий внесок вчителя/вчительки. Підручники з географії, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, відіграють ключову роль у цьому процесі. Вони містять практичні завдання, проекти, завдання для красзнавчої роботи, що орієнтовані на вивчення природи рідного краю.

У цьому огляді зібрано та проаналізовано приклади таких завдань із сучасних підручників, які можна вважати прикладами шкільних ландшафтних досліджень. Результати представлені в таблиці 2.7. Особливу увагу звернено на ознаки, що визначають завдання як ландшафтне дослідження: локальну прив'язку, комплексний підхід до природних компонентів, аналіз взаємозв'язків і використання елементів дослідницької діяльності.

Таблиця 2.7

Приклади завдань для класів з підручників географії [розроблено автором]

Клас	Приклад
6 клас	Практична робота: Опис клімату своєї місцевості» – Гільберг Т.Г. Довгань А.І., Сovenко В.В., 2023. – ландшафтно-кліматичне дослідження [16]
	«§58. Дослідження взаємозв'язків у природному комплексі своєї місцевості» – Гільберг Т.Г. Довгань А.І., Сovenко В.В., 2023. – комплексне ландшафтне дослідження [16]
	«Практична робота №13: Характеристика природного комплексу своєї місцевості» – Довгань Г.Д., 2023. – інтегроване ландшафтне дослідження. [17]
7 клас	«Практична робота: Характеристика природних комплексів рідного краю» – Гільберг Т.Г. Довгань А.І., Сovenко В.В., 2024. – комплексне ландшафтне дослідження [18]

	«Розкажіть, які зміни природних комплексів під впливом діяльності людини ви спостерігали у своїй місцевості. Які з них мають позитивні наслідки, а які – негативні?» – <i>Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2024.</i> – антрополандшафтне дослідження [20]
	«Практична робота № 9. Характеристика природних зон своєї місцевості» – <i>Довгань Г.Д., 2024.</i> – ландшафтно-зональне дослідження [19]
8 клас	«Здійсніть екскурсію до парку чи лісу, що є у вашій місцевості. Уважно придивіться і прислухайтеся до життя в ньому, опишіть його біорізноманіття. Спробуйте визначити, які трав'яні рослини, кущі та дерева там ростуть. Які тварини мешкають? Чи чути пташок? Придивіться до комах: чи є серед них відомі вам?» – <i>Бойко В.М., Міхелі С.В., 2021.</i> – польове дослідження [22]
	«За малюнками визначи класи й типи ландшафтів в області свого проживання. До яких одиниць фізико-географічного районування вони належать?» – <i>Грома В.Д., Льницький І.М., Касіяник І.П., Косик В.М., Скицюк І.В., 2025.</i> – класифікаційне районування (ландшафтне картографічне) [24]
9 клас	«З'ясуйте, які у вашій місцевості є лісові масиви. Як вони використовуються? Для яких потреб й коли були створені у вашій місцевості штучні лісонасадження? У якому стані вони перебувають? Хто опікується доглядом за ними?» – <i>Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2017.</i> – біогеографічне ландшафтне дослідження [26]
	«Чи є українські етнографічні музеї у вашій місцевості? Дізнайтеся, які саме, та здійсніть до них екскурсію. Результати екскурсії презентуйте у вигляді прес-конференції для учнів молодших класів свого навчального закладу» – <i>Масляк П.О., Капіруліна С.Л., 2017.</i> – краєзнавче (локальне) дослідження. [27]
10 клас	«Чи хотіли б ви, щоб район вашого проживання зазнав джентрифікації? Свою відповідь обґрунтуйте» – <i>Бойко В.М., Браїчевський Ю.С., Яценко Б.П., 2023.</i> – ландшафтно-урбаністичне дослідження [10]
	«Автомобілі яких європейських концернів поширені у вашому населеному пункті?» – <i>Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В., 2023.</i> – геоеконімічне у локальному ландшафтному контексті [11]
11 клас	«Проектування розміщення об'єктів соціальної інфраструктури на топографічній карті своєї місцевості» – <i>Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2019.</i> – ландшафтно-планувальне дослідження [15]
	«Пригадайте способи складання плану місцевості, зробіть необхідні вимірювання, виберіть масштаб та накресліть план пришкольній території (присадибної або дачної ділянки) за власним вибором» – <i>Довгань Г.Д., Стадник О.Г., 2019.</i> – приклад ландшафтного картування на локальному рівні [14]
	«Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості» – <i>Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В., 2019.</i> – приклади фізико-географічних (ландшафтних) досліджень [13]

Ландшафтні дослідження в шкільному курсі географії є дієвим інструментом розвитку дослідницьких навичок учнів, їхньої екологічної свідомості та розуміння просторових взаємозв'язків у природі. Аналіз сучасних підручників показує, що вже із 6 класу школярі залучаються до практичних завдань з локальним контекстом, які охоплюють різні типи досліджень – від польових і картографічних до соціально-екологічних і планувальних. Така діяльність сприяє формуванню цілісного бачення навколишнього середовища та закладає підґрунтя для активної громадянської позиції в питаннях охорони природи.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

3.1. Організація та проведення навчальних екскурсій

У свідомості багатьох людей слово «екскурсія» часто пов'язується виключно з поїздками до історичних чи культурних пам'яток. Проте таке уявлення є надто вузьким і не охоплює всієї сутності цього явища. У навчально-методичних матеріалах «Музеєзнавство» авторів Ковальчук Є.І. та Надольська В. В. подано більш ґрунтовне визначення: «Екскурсія – це процес наочного сприйняття довкілля, особливостей природи, сучасних та історичних об'єктів, елементів побуту, визначних місць певного регіону, міста чи його частини, природної території, музейної установи, що триває до 24 годин» [35, с. 5].

Сучасна екскурсія – це не просто відвідування пам'яток, а цілеспрямований процес пізнання, що супроводжується розповіддю фахівця – екскурсовода. Щоб відбувалася саме екскурсія, потрібно дотримуватися правила трьох «Е»: екскурсовод, екскурсанти, експонати, як зазначено навчальному посібнику «Музеєзнавство» Гайдай О.М. [6, с. 57]. Відповідно до мети та завдань, які ставляться перед екскурсією, обираються об'єкти, маршрут і форма проведення. Саме це зумовлює значне розмаїття типів екскурсій. Наприклад, за змістовним наповненням їх поділяють на оглядові (що охоплюють різні аспекти) та тематичні (присвячені одній конкретній темі, наприклад, геологічні пам'ятки або ландшафти місцевості).

Враховується цільова аудиторія: екскурсії можуть бути, як для дорослих, так і для дітей або учнів; як для мешканців певного населеного пункту, так і для туристів, індивідуальні, групові та для осіб однієї професії. За місцем проведення виділяють міські, заміські, музейні, виробничі, а також змішані – так звані комплексні екскурсії, які охоплюють кілька типів об'єктів.

Не менш важливою є і форма пересування: екскурсії бувають пішохідними або такими, що здійснюються з використанням транспорту (автобусного, залізничного,

водного тощо). Щодо тривалості, то вони поділяються на короткотермінові та тривалі, а отже, можуть тривати від 45 хвилин (академ година) до цілої доби, що дає змогу гнучко адаптувати їх під потреби учасників [51].

У наш час, екскурсійна діяльність стає дедалі більш інтерактивною: впроваджуються мультимедійні засоби, віртуальні тури, квести та ігрові елементи, що підвищують зацікавленість і залученість учасників. Так, екскурсія перетворюється не лише на джерело знань, а й на інструмент соціальної комунікації, культурного обміну та розвитку туристичної привабливості територій.

Забезпечення безпеки, особливо нині, є ключовою умовою в будь-якій формі роботи з учнівською молоддю, і проведення екскурсій не є винятком. Організація подібних заходів вимагає не лише педагогічної майстерності, а й глибокого розуміння нормативно-правових аспектів. У цьому контексті важливо посилатися на офіційні документи, що регулюють цю діяльність. Одним із таких документів є «Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 2 жовтня 2014 року №1124. Цей нормативний акт визначає загальні вимоги до планування, підготовки, проведення та супроводу екскурсій, а також регламентує відповідальність керівників груп і супроводжуваних осіб [34].

Серед ключових положень Інструкції – обов'язковість видати наказ про проведення екскурсії, в якому прописано: мета, строк проведення, керівник групи, що проводить екскурсію, його заступника (заступників), затвердити склад учасників та маршрут екскурсії, проходження інструктажу з техніки безпеки та охорони праці, а також вимоги до кількісного складу груп і супроводу. Це особливо важливо в умовах сучасних викликів – від транспортної безпеки до ризиків надзвичайних ситуацій під час «Повітряної тривоги».

Водночас екскурсійна діяльність має не лише організаційно-безпековий вимір, а й потужний освітній потенціал, особливо в контексті викладання географії в школі. Практичне знайомство з природними, соціальними, економічними й культурними особливостями території сприяє глибшому засвоєнню теоретичних

знань, розвитку спостережливості та аналітичного мислення в учнів. Саме тому Міністерство освіти і науки України неодноразово наголошувало на доцільності інтеграції екскурсій у структуру навчального процесу. З метою методичної підтримки педагогів Міністерством освіти і науки було розроблено «Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів» [47]. У цьому документі подано орієнтовний перелік тем навчальних екскурсій з різних предметів, зокрема, географії. Наведений нижче орієнтовний перелік тем навчальних екскурсій, практичних занять і можливих форм навчальної практики з географії може бути адаптований, доповнений або змінений відповідно до освітніх потреб, ресурсного забезпечення та особливостей навчального процесу в кожному окремому закладі загальної середньої освіти. Можлива інтеграція з іншими навчальними предметами – біологією, фізикою, хімією, історією, екологією тощо. Для географічної освіти особливо актуальними є такі види екскурсій і практичних занять, подані в таблиці 3.1 [47].

Таблиця 3.1.

Екскурсії та практичні заняття рекомендовані МОН України
[розроблено автором з джерела 47]

Клас	Екскурсії (Е) та практичні заняття (П)
1	Е: «Спостереження за весняними явищами природи. Правила поведінки в природі»
2	Е: до лісу, парку: «Природа навколо нас»
3	Е: «Спостереження за природою і працею людей своєї місцевості», «Рельєфний дизайн місцевості рідного краю. Штучний та природний дизайни»
4	Е: «Спостереження за рослинами, тваринами, погодними умовами свого краю»
5	Е: «Умови існування рослин і тварин нашого краю», «Вода в природі, її стани і значення», «Екскурсія до краєзнавчого музею», «Екскурсія на підприємство легкої промисловості». П: «Природа рідного краю», «Природні явища навколо нас».
6	Е: «Екскурсія на підприємство харчової промисловості». П: «Ознайомлення з компонентами природи своєї місцевості», «Ґрунт і рослини», «Орієнтування на місцевості», «Окомірне знімання з планшетом невеликої території», «Спостереження за погодою і опрацювання зібраних матеріалів».
7	Е: «Екскурсія в ліс. Ознайомлення з різноманітністю комах, знайомство з голосами птахів, вивчення слідів ссавців. Вивчення взаємозв'язків компонентів природи», «Екскурсія на луки або в степ. Ознайомлення з різноманітністю комах та хребетних тварин», «Екскурсія на поле. Ознайомлення з комахами-шкідниками сільськогосподарських рослин. Вивчення впливу людської діяльності на природу», «Екскурсія на деревообробне підприємство», «Екскурсія - похід з метою ознайомлення з природою рідного краю». П: Географічний вечір або КВК «Материки планети».

8	<p>Е: «Екскурсія з метою збирання колекції місцевих гірських порід або вивчення особливостей їх видобутку у місцевому кар'єрі».</p> <p>П: «Прогноз погоди на наступні три дні», «Проблеми раціонального природокористування в Україні».</p>
10	<p>Е: «Сезонні зміни в біогеоценозах (ліс, луки, ставок тощо)», «Екскурсії на сільськогосподарське виробництво».</p>

Отже, під час екскурсій у природне середовище школярі мають змогу безпосередньо ознайомитися з природними особливостями рідного краю. Такі спостереження сприяють не лише формуванню уявлень про місцеву природу, а й засвоєнню загальних закономірностей, які є спільними для природних процесів і явищ у різних регіонах. Через живе спілкування з довкіллям учні краще розуміють взаємозв'язки в природі, що лежать в основі географічної науки.

Саме тому одним із першочергових етапів підготовки до екскурсії є ретельний аналіз природних умов території, де вона проводитиметься. Вивчення рельєфу, водних об'єктів, ґрунтів, рослинного й тваринного світу дає змогу обґрунтовано обрати тему, маршрут і методику проведення заходу. Наявність певних ландшафтних елементів чи природоохоронних територій відкриває можливість для організації тематичних екскурсій – наприклад, з акцентом на екологічні проблеми, геоморфологічні особливості або біорізноманіття регіону.

Орієнтація на місцеві природні ресурси дозволяє зробити екскурсію не лише доступною та логістично зручною, а й максимально змістовною та практико-орієнтованою, що відповідає сучасним освітнім підходам.

Організація навчальної екскурсії передбачає кілька послідовних етапів:

1) **Підготовчий етап** – вчитель визначає освітню мету екскурсії, добирає тему відповідно до навчальної програми, враховує вік та рівень підготовки учнів. Також відбувається аналіз місцевості, вибір маршруту, визначення об'єктів спостереження. Усі учасники екскурсії мають бути поінформовані про правила поведінки, можливі ризики та заходи безпеки. Визначаються відповідальні особи, формуються групи, забезпечується медичний супровід або аптечка першої допомоги. Обов'язковим є оформлення необхідної документації відповідно до нормативних вимог (Інструкція МОН № 1124).

2) **Проведення екскурсії** – вчитель виконує роль організатора, екскурсовода та наставника, допомагає учням орієнтуватися в просторі, звертає увагу на важливі об'єкти, ставить запитання, організовує спостереження, короткі практичні завдання або дослідницькі міні-проекти. За потреби учні фіксують дані в зошитах спостережень.

3) **Підсумковий етап** – важливо після екскурсії провести обговорення побаченого, оформити результати (у вигляді звітів, презентацій, малюнків, картосхем), зробити висновки. Що дасть змогу закріпити знання, розвинути навички узагальнення та аналізу.

Таким чином, добре організована навчальна екскурсія є не лише формою активного пізнання світу, а й способом формування ціннісного ставлення до природи, суспільства та рідного краю. Вона розвиває в учнів екологічну культуру, дослідницькі навички та стимулює інтерес до географії як науки про Землю та життя на ній.

3.2. Використання сучасних технологій у дослідженні ландшафтів.

Ландшафтознавство – це галузь науки, що вивчає взаємозв'язки компонентів ландшафту та процеси їхнього формування і трансформації. Сучасні геотехнології істотно розширюють можливості дослідників у цій сфері, даючи змогу більш глибоко аналізувати структуру та динаміку ландшафтів. З допомогою інструментів геоінформаційних систем (ГІС), дистанційного зондування Землі та інших цифрових методів є можливість ефективно збирати, систематизувати й аналізувати дані про природні системи [58]. Ці технології забезпечують оперативне спостереження за навколишнім середовищем та швидке виявлення змін у ландшафтах: як зазначає NASA, глобальне і локальне дистанційне зондування дає змогу набагато краще розуміти явища планетарного масштабу і своєчасно помічати екологічні зміни [2].

Систематичне застосування новітніх технологій ландшафтознавства дає змогу прогнозувати розвиток природних процесів, розробляти стратегії раціонального використання ресурсів та захисту довкілля.

Геоінформаційні системи (ГІС) – програмні комплекси, що об'єднують просторові дані про рельєф, ґрунти, рослинність, гідрологію та інші характеристики території. За допомогою ГІС дослідники можуть створювати цифрові моделі ландшафтів, виконувати просторовий аналіз зв'язків між природними та антропогенними чинниками, а також будувати симуляції розвитку ландшафтних процесів [58]. Сучасні ГІС-програми пропонують потужні інструменти візуалізації й аналізу: наприклад, вони дозволяють поєднувати багат шарові карти з демографічними або кліматичними даними, створювати тематичні карти, розраховувати показники ерозійної небезпеки чи біорізноманіття тощо. Зокрема, методологія середньомасштабного картографування ландшафтів України ґрунтується на використанні можливостей сучасних ГІС-технологій для збору та аналізу даних про ландшафти [58].

Дистанційне зондування Землі (ДЗЗ) включає набір методів отримання інформації про поверхню планети з допомогою авіаційних чи космічних сенсорів. Супутникові й аерофотознімки дозволяють досліджувати великі території з єдиним часовим охопленням і фіксувати зміни, що відбуваються у ландшафтах. Як наголошує NASA, використання глобальних і місцевих даних дистанційного зондування дає змогу значно покращити розуміння глобальних процесів і швидко виявляти зміни навколишнього середовища [2].

Завдяки знімкам Landsat, Sentinel, MODIS та іншим, вчені виконують картографування рослинного покриву, аналіз вирубок і деградації земель, моніторинг пожеж і рекультивації, відстежують щорічні цикли рослинності (індекс NDVI) тощо. Накладання таких знімків у ГІС забезпечує можливості багатофакторного аналізу ландшафтів та виявлення тенденцій їхньої трансформації.

Аерознімання та безпілотні технології. Останніми роками дедалі активніше застосовують безпілотні літальні апарати (БПЛА) та лазерне сканування (LiDAR)

для високоточної зйомки ландшафтів. Аерофотознімання з дронів дозволяє одержувати деталізовані ортофотоплани і цифрові моделі місцевості з роздільністю, що в рази перевищує супутникові знімки. Згідно з фахівцями НУБіП, сучасні технології БПЛА і лазерного сканування «... дозволяють у максимально короткі терміни проводити великомасштабні знімання і отримувати в цифровому вигляді ортофотоплани і цифрові моделі місцевості...» [40]. Це особливо актуально в місцевостях зі складним рельєфом чи важкодоступним покриттям (ліси, гори), а також у реконструкції змін після стихійних лих. LiDAR-зйомка забезпечує тривимірну модель поверхні, яка добре відображає навіть дрібну деталізацію рельєфу та рослинного покриву. Отримані дані дають змогу аналізувати топографію ландшафтів, розраховувати об'єми вирівнювань, обстежувати біотопи, вимірювати щільність і висоту деревостану тощо. Використання безпілотників стає альтернативою традиційній аерофотогеодезії: для масштабного знімання невеликих територій досі затратне (наприклад, залучення літаків чи гелікоптерів) рішення замінює економічно вигідне використання дронів [40].

Комп'ютерне моделювання та аналіз даних. Сучасні технології також включають застосування математичного моделювання та штучного інтелекту до завдань ландшафтознавства. Завдяки потужностям комп'ютерів і алгоритмам машинного навчання вчені можуть автоматично класифікувати супутникові знімки, прогнозувати розповсюдження інвазивних видів або моделювати гідрологічні процеси за різних сценаріїв кліматичних змін. Розробляються динамічні ландшафтні моделі, які враховують як природні чинники (зсуви ґрунту, ерозія, зміна водного режиму), так і антропогенні впливи (урбанізація, вирубування, господарська діяльність). Крім того, візуалізація ландшафтів з використанням 3D-технологій і віртуальної реальності допомагає у плануванні природоохоронних заходів та екологічному навчанні: наприклад, створюються інтерактивні тривимірні моделі парків чи заповідних територій, які дозволяють досліджувати рельєф і рослинність у віртуальному просторі.

Сучасні ІТ-інструменти дедалі частіше впроваджують і в освітній процес на уроках географії, забезпечуючи учням інтерактивне вивчення ландшафтів. Зокрема, Google Earth – одна з найпоширеніших програм – дає можливість школярам проводити віртуальні подорожі по карті Землі, відстежувати географічні об'єкти в реальному масштабі, будувати профілі висот та аналізувати рельєф місцевості [63]. У доробку Федонюк В.В. та співавторів Федонюк М.А., Панькевич С.Г. наведено приклади практичних завдань зі студентами, які передбачають дослідження ландшафтних комплексів, побудову висотних профілів і створення фотокарт для вивчення структури природно-заповідного фонду [63].

Такий підхід може бути адаптований і для школярів: наприклад, учням пропонують визначати вододіли річкових басейнів чи аналізувати зміни рослинності за історичними знімками в Google Earth. Ще одним прикладом є ArcGIS Online – хмарний ГІС-сервіс від компанії Esri, що дозволяє створювати спільні інтерактивні карти й виконувати просторовий аналіз у браузері. Використання Google Earth і ArcGIS Online на уроках дає змогу охоплювати різні теми: клімат, рельєф, чисельність населення, економічну діяльність тощо. Як показує дослідження Щербини С., інтеграція цих засобів у викладання географії в школі дозволяє учням самостійно шукати географічну інформацію та вирішувати практичні завдання з використанням інтерактивних карт [65].

Існують численні мобільні застосунки та вебдодатки для вивчення ландшафтів: наприклад, географічні сервіси (Google Maps, OpenStreetMap), освітні портали та додатки з доповненою реальністю, що ілюструють геоморфологічні процеси. Загалом, залучення цих технологій у школу підвищує мотивацію учнів і сприяє формуванню навичок просторового мислення.

Сучасні інформаційні та геоінформаційні технології істотно змінили підхід до дослідження ландшафтів, зробивши його більш ефективним, точним і наочним. Інтеграція класичних методів ландшафтознавства з новітніми ГІС-технологіями дає змогу здійснювати комплексний просторовий аналіз компонентів ландшафту і динаміки їх змін. Дистанційне зондування і БПЛА забезпечують регулярний

моніторинг екологічного стану територій та швидке виявлення змін внаслідок природних чи антропогенних чинників. Використання цих технологій у навчальному процесі сприяє закріпленню теоретичних знань практичним досвідом – наприклад, засобами Google Earth і ArcGIS Online учні можуть наочно вивчати рельєф і кліматичні особливості, що підвищує якість географічної освіти. З огляду на стрімкий розвиток ІТ-технологій у майбутньому очікується ще тісніша інтеграція штучного інтелекту, мереж сенсорів і відкритих даних для більш детального моделювання ландшафтів та управління ними. Незважаючи на нові виклики, досвід показує, що сучасні технології стають ключовим чинником прогресу ландшафтознавства і його прикладних галузей.

3.3. Методичні рекомендації щодо використання ландшафтних досліджень

Дослідницька діяльність, зокрема, польові ландшафтні дослідження, в сучасній освіті розглядаються як важливий засіб активізації навчання природничих дисциплін. Такі дослідження орієнтовані на «активну позицію учнів, спрямовану на самостійне та творче мислення, взаємодію з навколишнім середовищем та розвиток дослідницьких навичок» [66]. Навчання у формі польових або проєктних робіт стимулює самостійність і практичне застосування знань – саме ці принципи визначають «дидактику дослідницької діяльності для дослідження природи школярами» [66].

У результаті учні вчаться не лише засвоювати інформацію з підручника, а й безпосередньо вивчати локальні природні та антропогенні явища, що формує в них дослідницькі вміння та екологічне мислення. Саме такий компетентнісний підхід відповідає завданням сучасного курсу географії: зокрема, метою навчання є оволодіння умінням географічного аналізу території та «моделювання природних, соціально-економічних і геоекологічних явищ і процесів», тобто простеження взаємозв'язків між компонентами природного комплексу, тобто ландшафту [36, с. 17].

Навчальні програми з географії та природничих наук містять прямі вимоги щодо ландшафтних досліджень. Наприклад, навчальна програма з географії для 6–9 класів (2022) передбачає окрему тему «Ландшафти України», де учні вивчають ландшафт як «просторово-цілісну систему» та опановують роботу з ландшафтними картами. У розділі «Ландшафти України» програми учням належить «називати чинники формування природних ландшафтів, природні країни, природні зони» і пояснювати їх конкретними прикладами [9, с. 51].

Водночас як частина «діяльнісного компонента» від учнів очікується, що вони «знаходять і показують на картах різних масштабів природні зони, гірські країни, степові та гірські ландшафти» та «аналізують карту ландшафтів, співвідношення природних та антропогенних ландшафтів у власній місцевості» [9, с. 52].

Державні вимоги для 8 класу навіть прямо формулюють: учень повинен «аналізує карту ландшафтів, співвідношення природних та антропогенних ландшафтів у своїй місцевості», що підтверджує важливість практичного обстеження локального середовища. Отже, ландшафтознавчі завдання інтегровані в основний навчальний план і дають учням нагоду зв'язати теоретичні знання з реальними спостереженнями [9, с. 52].

Конкретні приклади завдань, спрямованих на ландшафтні дослідження, можна знайти в методичних рекомендаціях та програмах. У програмі інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10-11 класу (авторський колектив під керівництвом Засекіної Т.М.) запропоновано тематику практичних робіт, яка прямо стосується місцевого довкілля: наприклад, учням пропонують «Розпізнавання різних представників рослин, тварин та грибів своєї місцевості» [54, с. 14].

Для навчальних проєктів і позакласних досліджень у цій же програмі наведено теми «Біоіндикація стану навколишнього середовища», «Виявлення місцезростань червонокнижних видів своєї місцевості», «Створення фотогербаріїв та фотоколекцій» і «Моделювання взаємозв'язків у природних і штучних екосистемах» [54, с. 19]. Ці завдання передбачають польове спостереження і збір даних (наприклад, пошук популяцій рідкісних рослин), експериментальні

спостереження (вимірювання впливу середовища на живі організми) та створення наочних схем (фотоколекції, картосхеми), що сприяють глибшому засвоєнню теми та розвитку дослідницьких навичок.

Наведені приклади організації роботи відображають рекомендації фахівців: учні можуть долучатися до досліджень через гуртки, конкурси та польові заходи. Методика викладання географії зокрема виділяє позакласні форми («географічний гурток, географічний клуб, географічне товариство») з науково-дослідницькою та екскурсійно-краєзнавчою діяльністю [36, с. 14]. Так, під час туристських походів учні проводять спостереження та навчальні дослідження на місцевості і ведуть польовий щоденник.

Організація таких походів і маршрутів, наприклад, у межах географічного гуртка чи під час «тижня географії», допомагає формувати вміння планувати дослідницький маршрут, користуватися картографічними матеріалами і фіксувати польові спостереження у зошиті. У проєктах на кшталт «Наш город» школярі самі досліджують пришкольню територію: вони «вивчають ландшафт шкільного подвір'я і городу», аналізують зовнішній вигляд ділянки та «вивчають структуру, видове і сортове різноманіття рослин» на ній [3]. Цей досвід сприяє не тільки екологічному вихованню, але й дає учням практичні навички.

Практичне значення ландшафтних досліджень у школі багатогранне. По-перше, це зміцнення зв'язку навчального матеріалу з реальним життям: учні бачать, як географічні поняття застосовуються до свого регіону, – наприклад, дослідження струмків, річок чи рослинності рідного краю. По-друге, таке навчання розвиває ключові компетентності: крім аналітичних і дослідницьких умінь, школярі навчаються працювати в команді та організовувати спостереження.

До того ж, практичні завдання сприяють екологічній свідомості – учні бачать наслідки антропогенної діяльності на прикладі власної місцевості (що відповідає вимозі описувати антропогенні ландшафти) і розуміють необхідність збереження природоохоронних територій. Ландшафтні дослідження, таким чином, не лише поглиблюють знання з курсу географії та природознавства, але й формують у

школярів дослідницьке мислення, навички самостійної роботи та екологічну відповідальність.

Підсумовуючи, можна зазначити, що методичні рекомендації щодо використання ландшафтних досліджень у школі передбачають інтеграцію польової і проєктної роботи в навчальний процес. Введення таких досліджень в уроки та позаурочну діяльність відповідає сучасним стандартам освіти і підтверджується авторитетними джерелами. Навчання через досвід дозволяє учням краще засвоювати складні природничі поняття, розвивати вміння планувати і проводити спостереження, а також виховувати відповідальне ставлення до власної території – усе це робить курс географії і природознавства більш практико-орієнтованим і ефективним.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження щодо ролі ландшафтних досліджень у шкільній географії з'ясовано, що ландшафт є не просто географічною одиницею чи просторовою формою організації території, а комплексним і динамічним середовищем, що відображає взаємодію природних і антропогенних чинників. Сучасне ландшафтознавство ґрунтується на різних методологічних підходах – від морфологічного до геоінформаційного – і демонструє міждисциплінарну глибину, поєднуючи в собі знання з фізичної географії, екології, соціології, культурології, економіки та інформаційних технологій. Його розвиток відповідає викликам сьогодення – кліматичним змінам, зростанню антропогенного навантаження, необхідності сталого управління природними ресурсами.

Особливої уваги ландшафтні дослідження набувають у системі шкільної географічної освіти. Вони не лише поглиблюють знання про навколишнє середовище, а й формують у школярів просторове мислення, екологічну культуру, здатність до дослідження, критичного аналізу та прийняття рішень. Уведення ландшафтознавчих компонентів у навчальні програми через практичні завдання, польові дослідження, краєзнавчі проєкти, ГІС-моделювання та інші інтерактивні форми роботи дає змогу зробити навчальний процес більш змістовним, мотивуючим та наближеним до реального життя. Особливе значення має регіональний компонент, який забезпечує учням глибше розуміння особливостей рідного краю, сприяє розвитку громадянської свідомості та почуття відповідальності за збереження довкілля.

Аналіз чинних навчальних програм і підручників з географії для 6–11 класів показує поступове та систематичне включення регіонального та ландшафтного компонентів у зміст освіти. Програми орієнтують на формування просторового мислення, екологічної свідомості та практичних умінь учнів через локальний контекст вивчення географічних явищ. У підручниках реалізація цих підходів відображається через низку практичних завдань, проєктів, дослідницьких ситуацій і міжпредметних зв'язків. Більшість сучасних підручників відповідають

компетентнісному підходу, пропонуючи не лише теоретичний матеріал, а й завдання, спрямовані на формування критичного мислення, здатності до аналізу та практичного застосування знань. У них відображено інтеграцію традиційних форм навчання з новими технологіями – наприклад, пропонується робота з цифровими картами, мобільними додатками для спостережень за погодою, аналізу місцевого рельєфу тощо. Однак ефективність реалізації таких завдань значною мірою залежить від професійної майстерності вчителя, рівня забезпеченості технічними засобами та загальної мотивації учнів.

Отже, чинні програми й підручники створюють сприятливі умови для формування в учнів цілісного уявлення про ландшафт як складну, динамічну систему. Їхній зміст стає дієвим інструментом для розуміння учнями ролі власного регіону в природних та соціальних процесах, що відбуваються як на національному, так і на глобальному рівнях. Це сприяє оновленню змісту шкільної географії, роблячи її більш прикладною, пов'язаною з реальними потребами суспільства й орієнтованою на підготовку свідомих, відповідальних та компетентних учасників сталого розвитку.

У майбутньому важливим напрямом стане глибша інтеграція новітніх технологій, зокрема, штучного інтелекту, аналізу великих даних і відкритих джерел інформації, у практику шкільного ландшафтного аналізу. Такий підхід відкриває нові можливості для точного моделювання змін, моніторингу екологічного стану територій та формування в учнів здатності мислити прогнозно й системно. Це підкреслює, що ландшафтознавство у сфері освіти є не лише важливим науковим напрямом і навчальним інструментом, а й засобом виховання особистості, що усвідомлює взаємозв'язок людини з довкіллям і суспільством.

Отже, застосування ландшафтних досліджень у шкільній географії є потужним методом інтеграції знань з різних галузей, розвитку логіки, аналітичних умінь, пізнавальної активності, а також формування покоління, здатного орієнтуватися в умовах швидких змін і складної структури сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Hommeyer H.G. Beiträge zur Militair-Geographie der europäischen Staaten. Korn d. Ält., 1805. Vol. 1. 530 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=DwJYAAAACAAJ&q=Landschaft&hl=uk&source=gbs_word_cloud_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (datum der bewerbung: 02.05.2025).
- 2) Remote Sensing: Observing the Earth. *NASA Scientific Visualization Studio*. 2003. URL: <https://svs.gsfc.nasa.gov/2674> (date of access: 20.05.2025).
- 3) Біла І.Г. Дослідницько-експериментальний проєкт «Наш город». Електронна освітня інформаційна система «Всеосвіта». 2018. URL: <https://vseosvita.ua/library/doslidnicko-eksperimentalnij-proekt-nas-gorod-17978.html> (дата звернення: 12.05.2025).
- 4) Воловик В.М. Ландшафтознавство: курс лекцій. Вінниця: Твори, 2018. 254 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi61/0044755.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).
- 5) Гавриленко О. Регіональні ландшафтознавчі дослідження для проєктно-планувальних цілей. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2014. Вип. 48. С. 220–226. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/220_226Navryl.pdf (дата звернення: 02.05.2025).
- 6) Гайдай О. М. Музеєзнавство: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 212 с.
- 7) Географія. 10-11 класи. (Профільний рівень). (Наказ МОН України від 23 жовт. 2017 №1407). 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/21.12.%20geografia/geograf-prof-10-11k-profilniy-riven-19122017.doc> (дата звернення: 02.05.2025).
- 8) Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. (Наказ МОН України від 3 серп. 2022 №698). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy->

[10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf)

(дата звернення: 02.05.2025).

- 9) Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. (Наказ МОН України від 3 серп. 2022 №698). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).
- 10) Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П. Ірпінь: «Перун», 2023. 256 с.
- 11) Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Совенко В.В. Київ: «Оріон», 2023. 240 с.
- 12) Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Безуглий В.В., Лисичарова Г.О. Київ: «Генеза», 2019. 176 с.
- 13) Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Совенко В.В. Київ: «Оріон», 2019. 192 с.
- 14) Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Довгань Г.Д., Стадник О.Г. Харків: «Ранок», 2019. 224 с.
- 15) Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2019. 176 с.
- 16) Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Совенко В.В. Київ: «Генеза», 2023. 244 с.
- 17) Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д. Харків: «Ранок», 2023. 308 с.
- 18) Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Совенко В.В. Київ: «Генеза», 2024. 276 с.
- 19) Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д. Харків: Видавництво «Ранок», 2024. 320 с.
- 20) Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2024. 272 с.
- 21) Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Безуглий В.В., Лисичаров Г.О. Костащук І.І., Дарчук К.В. Київ: «Генеза», 2025. 309 с.

- 22) Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Бойко В.М., Міхелі С.В. Київ: «Літера ЛТД», 2021. 288 с.
- 23) Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Савчук І.Г. Київ: «Генеза», 2025. 258 с.
- 24) Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Грома В.Д., Ільницький І.М., Касіяник І.П., Косик В.М., Скицюк І.В. Київ: ВД «Освіта», 2025. 260 с.
- 25) Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Совенко В.В. Київ: «Оріон», 2017. 288 с.
- 26) Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2017. 288 с.
- 27) Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Масляк П.О., Капіруліна С.Л. (з поглибленим вивченням географії). Харків: «Ранок», 2017. 240 с.
- 28) Гільберг Т.Г., Тарнавська С.С., Павич Н.М. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
- 29) Гродзинський М.Д. Савицька О.В. Ландшафтознавство: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 319 с.
- 30) Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: теорія і практика: навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2005. 124 с.
- 31) Гуцуляк В.М. Максименко Н.В., Дудар Т.В. Ландшафтна екологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. 284 с. URL: https://aokornus.at.ua/BOOKS/guculjak_v-m-landshaftna_ekologija.pdf (дата звернення: 02.05.2025).
- 32) Державний стандарт базової середньої освіти. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f7/5e6/b1e/5f75e6b1ee0d8989401323.doc> (дата звернення: 12.05.2025).
- 33) Європейська ландшафтна конвенція: Конвенція Ради Європи від 20.10.2000 № ETS N 176: станом на 7 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text (дата звернення: 02.05.2025).

- 34) Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю. (Наказ МОН України від 2 жовт. 2014 №1124). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 35) Ковальчук Є.І., Надольська В.В. Музеєзнавство: навчально-методичні матеріали для підготовки бакалавра спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент, культурний туризм». Луцьк, 2023. 60 с.
- 36) Лаврук М.М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів: навчально-методичний посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 136 с. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
- 37) Ландшафт. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Ландшафт> (дата звернення: 02.05.2025).
- 38) Логвинова М.О. Використання ІКТ та Інтернет-технологій на уроках географії. *Електронна освітня інформаційна система «Всеосвіта»*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-ikt-ta-internet-tehnologij-na-urokakh-geografii-227783.html> (дата звернення: 12.05.2025).
- 39) Ляшенко Г.В., Данілова Н.В. Ландшафтознавство: конспект лекцій. Одеса, ОДЕКУ, 2023. 143 с. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/11036/1/Lyashenko_GV%2C%20Danilova_NV_%20Landshaftoznavstvo_KL_2023.pdf (дата звернення: 02.05.2025).
- 40) Майбутнє аерофотогеодезії: проблеми застосування безпілотників та лазерного сканування. *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. 2019. URL: <https://nubip.edu.ua/node/59233> (дата звернення: 20.05.2025).
- 41) Макеєва А. Проектний підхід на уроках географії: кейс школи КМДШ. *Освіта Нова*. 2021. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/4830-proiektnyi-pidkhid-na-urokakh-heohrafii-keis-shkoly-kmdsh> (дата звернення: 12.05.2025).

- 42) Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: підручник. Київ: Знання, 2005. 511 с.
- 43) Мартіненайте Л. Ландшафт і його теоретичні інтерпретації. *Народна творчість та етнологія*. 2011. №3. С. 91-95. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43370/16-Martynenaite.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.05.2025).
- 44) Мельник А.В. Ландшафт географічний. *Енциклопедія Сучасної України*. Том 16. URL: <https://esu.com.ua/article-53158> (дата звернення: 02.05.2025).
- 45) Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з курсу «Методи географічних досліджень» (для студентів спеціальностей 106 Географія; 014 Середня освіта. Географія) / М.Р. Салюк, – Ужгород : Видав. «УжНУ», 2020. 38 с. URL: <https://surl.li/kfyzdy> (дата звернення: 12.05.2025).
- 46) Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році. (Додаток до листа МОН України від 9 серп. 2017 №1/9-436) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/56/f469282n12.doc> (дата звернення: 12.05.2025).
- 47) Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. (Додаток до листа МОН 06.02.2008 №1/9-61). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v9-61290-08#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 48) Міллер Г.П., Петлін В.М., Мельник А.В. Ландшафтознавство: теорія і практика: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 172 с.
- 49) Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. (авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М.). (Наказ МОН України від 12 лип. 2021 №795; у редакції наказу МОН України від 9 лют. 2022 №143). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.na>

- [vch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.na.vch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf) (дата звернення: 12.05.2025).
- 50) Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.). (Наказ МОН України від 12 лип. 2021 №795; у редакції наказу МОН України від 11 квіт. 2022 №324). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.na.vch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
- 51) Організація екскурсійної діяльності: конспект лекцій. / Н.А. Леоненко. Харків: НУЦЗУ, 2019. 167 с.
- 52) П'яткова А.В. Роскос Н.О. Ландшафтознавство: прикладні аспекти: навчально-методичний посібник. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2020. 122 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcd2efc8-88e6-479a-96fb-f0d4c4063323/content> (дата звернення: 02.05.2025).
- 53) Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. 2024/2025 навчальний рік. URL: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/> (дата звернення: 12.05.2025). URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=247820027#gid=247820027> (дата звернення: 12.05.2025).
- 54) Природничі науки. Інтегрований курс. 10-11 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Авторський колектив під керівництвом Засекіної Т.М. (Наказ МОН України від 23 жовт. 2017 №1407). 2017. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11->

klas/1prirodnichi-nauki-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-zasekinoyi-tm.doc (дата звернення: 20.05.2025).

- 55) Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 9 класу закладів загальної середньої освіти. (Наказ МОН України від 3 груд. 2021 №1306). 2021. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/692/c45/661692c450358111570228.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
- 56) Скляренко Л.І. Використання інтерактивних методик навчання - шлях до саморозвитку та самоефективності на уроках географії. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. 2022. URL: <https://naurok.com.ua/avtorska-rozrobka-vikoristannya-interaktivnih-metodik-navchannya---shlyah-do-samorozvitku-ta-samoeftivnosti-na-urokah-geografi-307638.html> (дата звернення: 12.05.2025).
- 57) Слюта А.М. Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 2021. 248 с.
- 58) Сорокіна Л.Ю., Голубцов О.Г., Чехній В.М., Батова Н.І. Методологія і методика середньомасштабного геоінформаційного картографування ландшафтів. *Український географічний журнал*. 2017. №3. С. 10-20. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.03.010> (дата звернення: 20.05.2025).
- 59) Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. (Наказ МОН України від 12 серп. 2022 №743-22). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
- 60) Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. (Наказ МОН України від 12 серп. 2022 №743-22). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).

- 61) Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас. (Наказ МОН України від 12 серп. 2022 №743-22). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyuan.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
- 62) Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3-4 клас. Наказ МОН України від 12 серп. 2022 №743-22). 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
- 63) Федонюк В.В., Федонюк М. А., Панькевич С. Г. Інформаційні технології і засоби навчання. 2013. Том 38. №6. С. 138-148. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/886> (дата звернення: 20.05.2025).
- 64) Шищенко П. Г., Денисик Г.І. Ландшафтний аналіз у сучасному регіональному проектуванні. *Ландшафтознавство*. 2024. Т. 87, № 5(1). С. 6–14. URL: <https://doi.org/10.31652/2786-5665-2024-5-6-14> (дата звернення: 02.05.2025).
- 65) Щербина С.В. Використання можливостей Google Earth і ArcGIS Online на уроках географії. Львів, 2023. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/SHCHerbyna-zaoch-diploma-014-07-master-2023.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
- 66) Я досліджую світ – Навчальні методи дослідження природи. *NSTA Навчальний Стандарт*. 2023. URL: https://nsta.com.ua/ya-doslidzhuyu-svit-navchalni-metody-doslidzhennya-pryrody/?srsltid=AfmBOorMmfLd7nbPL1AtKMvD0Iqt_iJTgA6r7r-h9Z56a9sCd_iXho2j2 (дата звернення: 20.05.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Регіональний компонент у шкільних підручниках з географії: наявність, форми рубрик, приклади [розроблено автором]

№	НАЗВА ПІДРУЧНИКА, РІК	ВИСНОВОК
1	Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Топузов О.М., Грома В.Д., Ільницький І.М., Полтавченко Д.В., 2023.	Регіональний компонент врахований частково і недостатньо, переважно у формі запитань. Реалізація покладається на активність учителя/учня.
приклади	<p>Дай відповідь на запитання і виконай завдання: Басейни і родовища яких корисних копалин найбільш поширені у твоєму рідному краї? Визнач режимі онлай хмарність у балах і відсотках над місцем, де ти перебуваєш.</p> <p>Попрацюй із картами: Скориставшись фізичною картою України, визнач, яку абсолютну висоту має твій обласний центр?</p> <p>Мої проекти та дослідження: За допомогою додаткових джерел, з'ясуй які заповідники і національні парки створені у твоїй місцевості? Які об'єкти природи у них охороняються?</p>	
2	Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г. Довгань А.І., Сovenко В.В., 2023.	Регіональний компонент реалізовано системно, цілеспрямовано і різноманітно. Підручник є яскравим прикладом краєзнавчого підходу в шкільній географії. Така методика сприяє формуванню в учнів особистісно значущих знань, екологічного мислення та відповідального ставлення до довкілля
приклади	<p>Установлюємо закономірності природи: Спробуйте скласти запитання про природу свого населеного пункту, які розпочиналися б зі слів: Чому? Від чого? Як?</p> <p>Спостерігаємо, досліджуємо, моделюємо, вимірюємо: Існує досить простий спосіб визначення вологості повітря без приладів (QR-код). Спробуй визначити цим способом вологість повітря у себе вдома.</p> <p>Урок-практикум: §58. Дослідження взаємозв'язків у природному комплексі своєї місцевості.</p> <p>Урок-подорож: §44. Озера України</p> <p>Навчальний проект: Що я можу зробити для збереження природи свого краю.</p> <p>Працюємо в групах (парах): Дізнайтеся, яке море розташоване найближче до вашого населеного пункту. Частиною якого океану воно є? Використовуючи масштаб, визначте відстань до моря від свого населеного пункту по прямій лінії.</p> <p>На початку параграфу: Що вам відомо про походження гідронімів свого міста (села)?</p> <p>Працюємо з інформацією: Розгляньте картосхему ґрунтів України. Назвіть послідовно з півночі на південь типи ґрунтів, що сформувалися на рівнинній частині України. Визначте типи ґрунтів вашої області.</p> <p>Практична робота: Опис клімату своєї місцевості.</p> <p>Розв'язуємо проблему: З'ясуйте, який тип клімату характерний для місцевості, у якій ви проживаєте.</p> <p>Дбаємо про довкілля: Назвіть чинники, які найбільше забруднюють повітря у вашій місцевості.</p> <p>Перевірємо себе: Поясніть, що належить до штучних водойм. Які штучні водойми є у вашій місцевості?</p> <p>Клуб знавців-географів: Підготуйте мініпроект про небезпечні або рідкісні атмосферні явища, які вам доводилося спостерігати у вашій місцевості.</p>	
3	Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2023.	Регіональний компонент представлений вибірково, часто у вигляді запитань чи завдань, які заохочують учня згадати особливості своєї місцевості.
приклади	<p>Пригадайте!: Які водні об'єкти існують у вашій місцевості? Чи є у вашій місцевості заболочені ділянки? Які види рослин, тварин та грибів зустрічаються у вашій місцевості?</p> <p>Завдання. Наведіть приклади позитивного та негативного впливу людини на природні екосистеми у вашій місцевості.</p> <p>Проект для краєзнавця: Ідучи до школи чи зі школи, зверніть увагу на форми поверхні, що вам зустрічаються. Під дією яких процесів, на вашу думку, вони утворилися? Сфотографуйте чи замалюйте ці форми рельєфу та підпишіть їх назви та місцезнаходження. Спробуйте з'ясувати, чому такі форми рельєфу поширені у вашій місцевості.</p>	
4	Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Романишин О.М., Титар Н.М., Горovий О.В., Миколів І.М., 2023.	Більшою мірою інтегрує регіональний компонент, але не достатньо, акцент частіше робиться на західно-українських
ик ла	Практикуймо!: Використовуючи новітні джерела географічної інформації, здійсніть віртуальну мандрівку своїм населеним пунктом. Опишіть об'єкти які ви зустріли. Проаналізуйте шкалу Бофорта. Чи можна за цими ознаками визначити наявний вітер	

	у вашій місцевості? За фізичною картою України з допомогою шкали висот визначте абсолютну висоту місцевості, на якій розташований ваш населений пункт. Проектна діяльність: Розпізнавання та правила безпечної поведінки під час несприятливих атмосферних явищ, які характерні для вашої місцевості: виготовлення буклета або листівки. Дослідження: Стихійні сміттєзвалища, забруднення ґрунтів своєї місцевості. Робота у групі: Для роз'язання проблем: «Експертна оцінка стану природного середовища своєї місцевості «Еколог, біолог, географ, хімік...»	регіонах. У підручнику є краєзнавчі завдання та тематичні вставки, що дає змогу системніше працювати з локальним матеріалом.
5	Географія: підруч. для 6 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д., 2023.	Регіональний компонент - помірно інтегрований, переважно через загальні формулювання у вправах і завданнях.
приклад	Перевірте та оцініть себе: Чим відрізняється природно-антропогенний комплекс від антропогенного комплексу? Наведіть приклади таких комплексів, що розташовані у вашій місцевості. Робота в групі: Створіть лепбук «Стан природного середовища моєї місцевості». Робота з картою: Визначте за фізичною картою України приблизну абсолютну висоту місцевості, де ви проживаєте. Мої враження: Які типи озер за походженням озерної улоговини є у вашій місцевості? Яку роль вони відіграють у житті місцевого населення? Практичні роботи: №6. Характеристика погоди в даній місцевості. №13. Характеристика природного комплексу своєї місцевості. Мої географічні дослідження: Дізнайтеся, які біологічні ресурси використовують підприємства вашої місцевості. Оберіть, що вам цікаво: Підготуйте мультимедійну презентацію та за її допомогою проведіть віртуальну екскурсію «Водойми моєї місцевості».	
6	Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г. Довгань А.І., Совенко В.В., 2024.	Регіональний компонент прослідковується чітко, особливо якщо порівнювати з іншими підручниками 7 класу, де краєзнавча складова зазвичай представлена фрагментарно. Отже, як для 7 класу, де зазвичай складніше реалізувати регіональний компонент через більшу теоретичність курсу, цей підручник демонструє якісний і продуманий рівень його інтеграції.
приклад	Встановлення взаємозв'язків та закономірностей у природі: Подумайте, які з чинників впливають на клімат України. Наведіть аргументи. Розгляньте картосхему літосферних плит (мал.25). До якої з них належить територія, на якій ви проживаєте?... Працюємо в групах (парах): Запропонуйте умовні знаки для об'єктів своєї місцевості. Об'єднайте їх у дві групи і намалуйте в зошиті, підпишіть назви. Уяві собі, що ви маєте пояснити іншій людині, де розташовано ваш населений пункт (у масштабах планети).... На початку параграфу: У якій частині світу ви проживаєте? У якій природній зоні розташований ваш населений пункт? Скільки людей проживає у вашому населеному пункті? Як на погоду вашої місцевості впливають вітри? Практична робота: Характеристика природних комплексів рідного краю. Розв'язуємо проблему: Визначте, у скільки разів Чорне море більше від Азовського за площею. Перевіряємо себе: У якій природній зоні відомий художник Сергій Васильківський зміг би з натури написати картину «Козача левада»?	
7	Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Титар Н.М., Петринка Л.В., Горовий О.В., Миколів І.М., 2024.	Регіональний компонент представлений мінімально. Основне втілення компонента спостерігається через ілюстративний матеріал - фото-прикладі регіонів України, що частково компенсують брак завдань.
приклад	Практикуймо: Визначте за допомогою смартфона або комп'ютера географічні координати свого обласного центру. Аналогічні визначте географічні координати вашого місця перебування.	
8	Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2024.	Регіональний компонент представлений обмежено. Такий
к л	Завдання: Розкажіть, які зміни природних комплексів під впливом діяльності людини ви спостерігали у своїй місцевості. Які з	

	<p>них мають позитивні наслідки, а які - негативні?</p> <p>Завдання (у групах): Схарактеризуйте одну із закономірностей розвитку географічної оболонки. Наведіть приклади її прояву у вашій місцевості.</p> <p>Оцінюємо свої досягнення: Чи трапляються небезпечні погодні явища у вашій місцевості? Які саме? Які причини їх виникнення? Які правила поведінки під час їхнього прояву?</p>	рівень реалізації краєзнавчого підходу є недостатнім, особливо в контексті сучасних вимог до особистісно-орієнтованого навчання.
9	<p>Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Безуглий В.В., Лисичаров Г.О., 2024.</p> <p>Працюємо групами (у парі): Повномасштабна війна загострила екологічні проблеми України. Визначте найактуальніші проблеми довкілля рідного краю. Скористайтесь географічними джерелами інформації задля створення переліку заходів щодо охорони природи своєї місцевості. З'ясуйте, над реалізацією яких заходів зі збереження природи вже працює громадськість та надається міжнародна допомога? До яких заходів ви можете долучитися особисто, зробити свій внесок у збереження природи своєї місцевості?</p> <p>Складаємо меседжі до питань: Які з названих екологічних проблем материка мають найбільший прояв у місцевості (країні), де ви мешкаєте? Від яких умов (факторів навколишнього середовища) залежать показники температури повітря вашої місцевості?</p> <p>Кейс-випадки: Який вплив на природу морів, які омивають територію України, спричинила повномасштабна війна, що розпочалася в 2022 р.? Хоча нині не здійснюється вилов морепродуктів, біорізноманіття скорочується. Поясніть, чому так відбувається.</p> <p>Творча лабораторія: Які наслідки для природи України має руйнування греблі Каховської ГЕС на півдні України?</p> <p>Спостерігаємо, проєктуємо, досліджуємо: Спостереження за характером рельєфу своєї місцевості. На дозвіллі або під час екскурсії організуйте спостереження за територіальними змінами природного середовища у своїй місцевості. Визначте місцеві екологічні проблеми, запропонуйте шляхи для їх швидкого та ефективного розв'язання.</p>	Демонструє помірний рівень включення регіонального компонента. Хоча краєзнавчі елементи не є наскрізними, вони логічно інтегровані у зміст і мають соціально значущий контекст, що відповідає сучасним викликам.
10	<p>Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Топузов О.М., Грома В.Д., Косик В.М., 2024.</p> <p>Практична робота: №3. Визначення протяжності в градусах і кіломерах дуги меридіана, екватора, паралелей за картою/глобусом, - одним із завдань є «За фізичною картою України визнач географічні координати адміністративного центру твоєї області проживання...»</p> <p>Беру участь у проєктах і дослідженнях: Схарактеризуй природні умови природної зони, в якій ти проживаєш. За допомогою додаткових джерел з'ясуй, які ще водні об'єкти потрапили до списку природних чудес України. Підготуй візитівку одного з цих об'єктів та презентуй у класі. Визнач яка природоохоронна територія розташована найближче до твого населеного пункту. Вибери рослину чи тварину, що в ній охороняється. Підготуй розповідь про неї.</p> <p>Пригадую, висуваю гіпотези: Які тобі відомі природоохоронні території в Україні?</p> <p>Приєднуюся до дискусії: Обговоріть у групах питання ймовірних висотних поясів у Карпатах. Який висотний пояс є в Альпах, якого точно немає в Карпатах?</p>	Незважаючи на те, що 7 клас - це вивчення «Материків та океанів» у підручнику наявні запитання і завдання пов'язані з регіональним компонентом, як локальним - своєю місцевістю/областю, так і загальнодержавним - Україною.
11	<p>Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д., 2024.</p> <p>Оберіть, що вам цікаво: За допомогою інтернет-джерел визначте координати свого населеного пункту. Проведіть обчислення та дізнайтеся, на якій відстані від екватора та нульового меридіана він розташований. Які екологічні проблеми характерні для вашої місцевості? Дізнайтеся, які заходи щодо їх розв'язання вживає уряд.</p> <p>Практична робота: № 9. Характеристика природних зон своєї місцевості.</p> <p>Мої географічні дослідження: Шляхи розв'язання екологічних проблем своєї місцевості.</p> <p>Мої враження: Із кліматом якої частини материка схожий клімат вашої місцевості? Які кліматотвірні чинники мають найбільший вплив на формування клімату вашої місцевості? Який із них, на вашу думку, є головним? Чому?</p> <p>Перевірте та оцініть себе: До басейнів яких океанів належать річки Євразії? До якого басейну належать річки, що протікають у вашій місцевості?</p>	Регіональний компонент впроваджено помірно. Хоча такі елементи не є наскрізними, вони системно включені у ключові теми курсу та сприяють формуванню просторової уяви та особистої причетності до вивченого матеріалу.
12	<p>Географія: підруч. для 7 кл. ЗЗСО / Бойко В.М., Міхелі С.В., 2024.</p>	Містить помітно виражений

приклади	<p>Запитання на початку параграфу: У якому кліматичному поясі ви живете? Як ви пристосувалися до життя в умовах такого типу клімату?</p> <p>Шукаємо в інтернеті: Користуючись застосунком, обертайте віртуальний глобус, щоб бачити розташування Європи й України. Масштабуйте (збільшуйте) зображення, поки не з'явиться ваш населений пункт. За допомогою «лінійки», що розміщена вгорі, проведіть лінію від свого населеного пункту до місця, у якому мрієте побувати. Якою є відстань до вашої мрії?</p> <p>Запитання і завдання: За допомогою онлайн-сервісу Карти Google або мобільного застосунку, визначте відстань від вашого населеного пункту до Києва. Якщо ж ви мешкаєте в Києві, визначте відстань він нього до Одеси. Скільки людей живе нині на Землі? А яка кількість населення у вашому місті чи селі? Обчисліть густоту населення своєї області. Які показники вам для цього потрібні?</p> <p>Практична робота: «Побудова кліматограми» є завдання «Побудуйте кліматограму для свого населеного пункту або для м. Києва за наведеними показниками (див. табл.). За кліматограмою і картою кліматичних поясів визначте тип клімату для свого населеного пункту або м. Києва.»</p> <p>Досліджуємо: Чи мають місце прояви потепління клімату у вашій місцевості? Запропонуйте три ініціативи для протидії забрудненню повітря і потеплінню клімату, які можете зробити особисто ви.</p>	<p>регіональний компонент. Упровадження сучасних цифрових інструментів додає інтерактивності та дозволяє учням глибше осмислити просторове розташування рідного краю в глобальному контексті.</p>
13	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Бойко В.М., Міхелі С.В., 2021.</p> <p>Моделюємо: Оцініть рекреаційні можливості своєї місцевості (району/області). Які з рекреаційних ресурсів наявні? Які з них використовуються? Змоделюйте можливе використання інших ресурсів, які ще не задіяні в рекреації, але мають рекреаційний потенціал. Розкажіть про сезонні зміни на території вашої місцевої громади, спираючись на власні спостереження.</p> <p>Запитання і завдання: Яке застосування мають водні ресурси у вашому регіоні? Як використовуєте особисто ви водні ресурси? Які об'єкти природно-заповідного фонду є у вашій місцевості? Які компоненти природних комплексів там охороняються?</p> <p>Шукаємо в інтернеті: Ознайомтеся із джерелами географічної інформації Географічною енциклопедією України, Енциклопедією сучасної України та Топонімічним словником України. У всіх трьох джерелах задайте у пошуку назву свого населеного пункту/районного або обласного центру. Порівняйте інформацію, яку ви отримали. Чим відомості з енциклопедій відрізняються від поданих у топонімічному словнику?</p> <p>Географічна задача: Обчисліть місцевий час у столиці України та її крайній західній точці, якщо у вашому обласному центрі полудень.</p> <p>Практична робота: «Аналіз і побудова кліматодіаграм завдання» наявне завдання «Побудуйте кліматодіаграму своєї області». Співвідношення природних і природно-антропогенних комплексів у нашій місцевості. Позначення на контурній карті поверхневих вод своєї області.</p> <p>Працюємо в групі: Розкажіть про особливості пір року у вашій місцевості, спираючись на власні спостереження. Назвіть щонайменше 10 природних ознак: група 1-весни; група 2 літа; група 3-осені; група 4 зими.</p> <p>Питання на початку параграфу: Які типові види рослин поширені у вашій місцевості?</p> <p>Досліджуємо: Скористайтесь додатковими джерелами інформації і дослідіть, чи є у вашій місцевості реліктові та ендемічні види рослин. Які річки протікають у вашій місцевості? Дослідіть, звідки походять і що означають їхні назви.</p> <p>Екскурсія: Здійсніть екскурсію до парку чи лісу, що є у вашій місцевості. Уважно придивіться і прислухайтеся до життя в ньому, опишіть його біорізноманіття. Спробуйте визначити ті, які трав'яні рослини, кущі та дерева там ростуть. Які тварини мешкають? Чи чути пташок? Придивіться до комах: чи є серед них відомі вам?</p>	<p>Попри загальноочікувану наявність регіонального компонента (адже курс присвячений географії України), локальний компонент реалізований виразно й системно. Підручник активно спонукає до власних спостережень, дослідницької діяльності, роботи з енциклопедичними та онлайн-джерелами, що сприяє розвитку краєзнавчої і просторової компетентностей. У порівнянні з іншими підручниками для 8 класу, локальний компонент тут реалізовано повно і різнобічно.</p>
14	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Савчук І.Г., 2025.</p> <p>Перевіряємо себе: Наведіть приклади природних географічних об'єктів на території вашого населеного пункту, які вивчає фізична географія України. Підготуйте повідомлення про одного/одну з географічних дослідників/дослідниць вашої місцевості.</p> <p>Урок-практикум: §11. Робота з топографічною картою та планом рідного міста. §17. Побудова профілю своєї місцевості (або іншої території України). §32. Польові спостереження за ґрунтами рідного краю та опис способів покращення їхньої якості.</p>	<p>Регіональний компонент реалізовано на високому рівні. Завдання системно орієнтовані на вивчення географічних особливостей своєї місцевості.</p>

	<p>Екскурсія: §13. Геологічна пам'ятка нашої області. §36. Екскурсія до місцевого парку (лісу) з метою ознайомлення з його біорізноманіттям.</p> <p>Встановлення взаємозв'язків та закономірностей у природі: Наведіть приклади взаємозв'язку між рослинами і тваринами вашої місцевості. Складіть у групі прогноз зміни рослинного світу вашої місцевості за умови зміни інших компонентів природного комплексу, давши відповіді на запитання...</p> <p>Працюємо в групах (парах): Наведіть приклади раціонального і нераціонального природокористування у вашій області. Визначте, до якого річкового басейну належать річки вашої місцевості.</p> <p>Досліджуємо: З'ясуйте, в які пори року спостерігаються різні небезпечні метеорологічні явища у вашій місцевості. Яких заходів щодо збереження наслідків від їх дій вживають у вашому населеному пункті?</p> <p>Працюємо з інформацією: Складіть прогноз погоди на найближчі дні для вашої місцевості, користуючись синоптичною картою. З'ясуйте адміністративний статус населеного пункту, в якому ви проживаєте.</p> <p>На початку параграфу: Наведіть приклади форм рельєфу у вашій місцевості. Які гірські породи і мінерали найбільш поширені у вашій місцевості?</p> <p>Розв'язуємо проблему: Ґрунти України потребують охорони. Як можна використати органічні відходи шкільної їдальні для покращення стану ґрунтів вашого населеного пункту?</p> <p>Інтелектульний клуб: Розгляньте з різних аспектів географічне положення свого населеного пункту.</p>	<p>Регіональний компонент інтегрований природно й глибоко, що робить цей підручник одним із найкращих прикладів їх реалізації серед усіх проаналізованих.</p>
15	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д., 2025.</p> <p>Висловіть власну думку: Прокоментуйте твердження «Знання про рідний край та його географію - це перший крок до національної свідомості та самоповаги».</p> <p>Оберіть, що вам цікаво: Опишіть географічне положення вашого будинку. Зробіть висновки щодо його переваг/недоліків. Визначте, який тип підстильної поверхні (наприклад, ліс, поле, місто) переважає у вашій місцевості, а з'ясуйте, як він впливає на місцевий клімат.</p> <p>Робота в групі: Уявіть, що вам доручили розробити ГІС-проект для покращення транспортної системи у вашому населеному пункті. Обговоріть, які дані вам потрібні, проаналізуйте їх та висловіть пропозиції.</p> <p>Перевірте та оцініть себе: У межах яких тектонічних структур розташована ваша місцевість?</p> <p>Практичні роботи: №11. Читання фрагментів кліматичної та синоптичної карт (в межах вашої області). №19. Співвідношення природних та антропогенних комплексів у своїй місцевості.</p>	<p>Регіональний компонент реалізовано належно: учням пропонується аналізувати особливості своєї місцевості через завдання, обговорення, практичні роботи та проектну діяльність, що сприяє формуванню географічних знань, пов'язаних з рідним краєм.</p>
16	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Безуглий В.В., Лисичаров Г.О. Костащук І.І., Дарчук К.В., 2025.</p> <p>Працюємо групами (у парі): За допомогою інформації доберіть приклади, що підтвердять загальні риси річкової мережі України (за 2-3 ознаками). Які групи параметрів характеристики річок найчастіше трапляються? Які ознаки річок властиві для вашої місцевості?</p> <p>Картографічна лабораторія: Спираючись на інформацію § 32, тематичні карти атласу 8 класу та додаткові відомості, визначте риси річкової мережі своєї місцевості. Результати занотуйте в таблицю (у зошиті).</p> <p>Спостерігаємо, проектуємо, досліджуємо: Складання кліматичної діаграми для свого населеного пункту за наявними даними.</p> <p>Навчальна екскурсія: «Унікальні об'єкти природи своєї місцевості». Серед завдань: Складання характеристики географічного положення рідного краю (області, району, територіальної громади, населеного пункту) (на вибір). Складання схеми «Адміністративно-територіальний устрій свого регіону». Презентація добірки матеріалів про особливості природи свого рідного краю.</p> <p>Працюємо з інтернет-ресурсами: За допомогою ресурсу Українського гідрометеорологічного центру надайте кліматичну характеристику свого населеного пункту, схарактеризуйте його кліматодіаграму. За наявними інтернет-джерелами дослідіть походження назв адміністративного центру вашої області та району, населеного пункту, в якому мешкаєте. Із чим ці назви пов'язані?</p>	<p>Регіональний компонент реалізовано на доброму рівні. Завдання є змістовними, практичними й орієнтованими на застосування географічних знань у контексті місцевості, тому реалізація регіонального компонентів у цьому підручнику відбувається послідовно та педагогічно доцільно.</p>

	<p>Складаємо меседжі до питань: У чому полягають особливості ФГП, ЕГП, ПГП вашого рідного краю (області, району, територіальної громади чи населеного пункту) (на вибір)? Схарактеризуйте особливості земної поверхні в межах вашого рідного краю. Які риси клімату властиві вашому рідному краю?</p> <p>Кейс-випадки: Уважно розгляньте стан небосхилу у вашій місцевості в цей час (подивіться на небо). Спробуйте визначити: 1) який складник сонячного випромінювання переважає: пряма сонячна радіація чи розсіяна? 2) які причини сприяють переважанню цього виду сонячної радіації в цей час? 3) які переваги або недоліки для вашої життєдіяльності спричиняє переважний вид сонячної радіації в цей час?</p>	
17	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Совенко В.В., Гілецький Й.Р., Мозіль О.В., 2025.</p>	<p>Регіональний компонент представлено, але реалізовано обмежено. Для повноцінної реалізації потенціалу навчання через призму рідного краю доцільно було б включити більше завдань, пов'язаних із місцевості учнів.</p>
приклад	<p>Практикуймо: Користуючись картою України, визначте географічну довготу свого населеного пункту. Користуючись картою України та Європи, прокладіть автомобільний маршрут від свого населеного пункту до однієї з європейських столиць. Який тип рослинності характерний для вашої місцевості? Як місцева громада використовує рослинні ресурси для свого розвитку? Визначте на кліматичній карті України, яка кількість опадів випадає на території вашої області. Проаналізуйте, які типи рельєфу характерні для вашої адміністративної області. Чи відображено у географічних назвах вашої області види рослин і тварин? Представте інформацію у вигляді карт-перзентації.</p>	
18	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Грома В.Д., Гльницький І.М., Касіяник І.П., Косик В.М., Скицюк І.В., 2025.</p>	<p>Регіональний компонент реалізовано на помірному рівні: учні залучаються до вивчення природних умов, явищ і проблем своєї місцевості, що сприяє формуванню красназавчих знань і практичних умінь.</p>
приклад	<p>Відповідаю на запитання: Розкажи про природні об'єкти твоєї місцевості (парки, лісові масиви, річки тощо), які, на твою думку, важливо зберегти. Поясни чому. Які несприятливі метеорологічні явища поширені в твоїй місцевості? В яку пору року вони відбуваються?</p> <p>Робота з картою: За малюнками визначи класи й типи ландшафтів в області свого проживання. До яких одиниць фізико-географічного районування вони належать?</p> <p>Мої проекти й дослідження: З метою популяризації раціонального природокористування й поширення знань про природні умови рідного краю візьм участь у проекті розробки екологічної стежки поблизу свого населеного пункту. Опиши екскурсійний маршрут і придумай зразок інформаційного щита біля однією із зупинок на екологічній стежці. За можливості візьми участь у конкурсі з висвітлення питань збереження довкілля на місцевому рівні. Придумай плакат на тему «Компостування органічних відходів у домогосподарствах і шкільних їдальнях».</p> <p>Геокреатив: Чим для будівель і доріг небезпечні пливуні й карстові процеси? За допомогою додаткових джерел з'ясууй, чи поширені вони у твоїй місцевості.</p>	
19	<p>Географія: підруч. для 8 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2025.</p>	<p>Регіональний компонент реалізовано на належному рівні. Особливо цінною є рубрика «Проект для красназавця», що заохочує до поглибленого вивчення локального середовища, формування дослідницьких умінь та розвитку міжпредметних зв'язків.</p>
приклад	<p>Пригадайте: Які релігійні громади є у вашій місцевості? В яких сферах діяльності працюють люди, що живуть у вашій місцевості?</p> <p>Завдання: За малюнком поясніть, які адміністративні одиниці становлять регіональний, субрегіональний та базовий рівні адміністративно-територіального устрою України. Розкажіть, у межах яких із них ви проживаєте. Області України дуже різняться за своєю площею. Яка площа вашої області? Дізнайтеся, поклади якої нерудної серовни є у вашій місцевості.</p> <p>Проект для красназавця: Підготуйте інформацію про релігійний склад населення своєї місцевості. Зробіть світлини найвідвіших культових споруд вашого краю. Підготуйте інформацію про історію їх спорудження. Підготуйте інформацію про густоту населення вашої місцевості та її історичні зміни. Схарактеризуйте фізико-географічне положення свого населеного пункту. Вкажіть його позитивні та негативні риси.</p>	
20	<p>Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Довгань Г.Д., Стадник О.Г., 2017.</p>	<p>Регіональний компонент представлено на середньому рівні: учні мають змогу досліджувати особливості у</p>
приклад	<p>Дослідження: Міські види транспорту всього обласного центру. Прояв глобальних проблем у своєму регіоні. Малі й середні міста України - центри швейного виробництва.</p> <p>Запитання та завдання для самоперевірки: На виробництві якої продукції спеціалізуються підприємства вашого населеного</p>	

	<p>пункту (області)?</p> <p>Поміркуйте: Зберіть і проаналізуйте дані та висловіть своє ставлення до дій керівництва адміністрації вашого району (населеного пункту) щодо покращення якості життя населення.</p> <p>Пригадайте: Приклади промислових підприємств вашої місцевості. Поклади яких немателевих корисних копалин поширені в Україні та у вашій місцевості.</p> <p>Набуває практичних навичок: За допомогою додаткових джерел та мережі Інтернет зберіть дані про сільськогосподарські культури, які вирощуються у вашій місцевості (на вашій присадибній ділянці). З'ясуйте основні чинники зростання врожайності в Україні. Запропонуйте рекомендації щодо ведення господарства у вашій місцевості (які культури слід вирощувати, як за ними доглядати).</p>	своїй місцевості, що сприяє формуванню практичних умінь та краєзнавчої компетентності.
21	<p>Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І., 2017.</p> <p>Перш ніж читати, пригадайте!: Які види народних промислів розвиваються у вашій місцевості? Приклади промислових підприємств, що розміщені у вашій місцевості. Які є заклади освіти та охорони здоров'я у вашій області?</p> <p>Перевіримо свої знання і вміння: Визначте, чим туристична подорож може відрізнятись від звичайної поїздки в межах вашого населеного пункту. Користуючись офіційним сайтом своєї області, з'ясуйте, чи існують у ній підприємства хімічної промисловості.</p> <p>Дослідження: Прояв глобальних проблем у своєму регіоні.</p> <p>Географічний інтерактив: Використавши офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України, відшукайте актуальну інформацію про земельну реформу в Україні і діяльності сільськогосподарських підприємства вашої області?</p>	Регіональний компонент у підручнику реалізовано на належному рівні: завдання спрямовані на пізнання учнями особливостей своєї місцевості, формування практичних умінь і розвиток краєзнавчої компетентності.
22	<p>Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2017.</p> <p>Пригадайте!: Які види послуг надають у вашому населеному пункті? Назвіть види продукції, що їх виробляють у вашій місцевості та які надходять на внутрішній ринок України.</p> <p>Завдання: Назвіть види продукції, що їх виробляють у вашій місцевості та які надходять на внутрішній ринок України.</p> <p>Перевір себе: Назвіть види продукції, що їх виробляють у вашій місцевості та які надходять на внутрішній ринок України.</p> <p>Проведіть дослідження: З'ясуйте, які у вашій місцевості є лісові масиви. Як вони використовуються? Для яких потреб й коли були створені у вашій місцевості штучні лісонасадження? У якому стані вони перебувають? Хто опікується доглядом за ними?</p> <p>Теми для досліджень та міні-проектів: Прояв глобальних проблем у своєму регіоні.</p>	Підручник відповідає сучасним вимогам до освітніх матеріалів, орієнтованих на компетентнісний та краєзнавчий підхід і тісно пов'язує навчання географії з реаліями учнівського середовища.
23	<p>Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Гільберг Т.Г.Савчук І.Г., Сovenko В.В., 2017.</p> <p>Запитання до тексту чи ілюстрацій: Поміркуйте, на які підприємства вашої місцевості істотний вплив має транспортний чинник. Як він проявляється? З якими чинниками взаємодіє?</p> <p>Знаю і вмію обґрунтувати: На врожайність сільськогосподарських культур впливають багато чинників, серед яких вирішальне значення належить погодним умовам. Поясніть, як погодні умови цього року вплинули на сільське господарство вашої області.</p> <p>Генерую ідеї: Уявіть, що ви вирішили займатися підприємницькою діяльністю в сільському господарстві у своїй області. Який вид діяльності як фермер ви оберете? Свій вибір обґрунтуйте.</p> <p>Шукаю в Інтернеті: За допомогою Інтернету сформуєте топ-5 провідних машинобудівних підприємств вашої області. Поясніть, чому вони випускають саме таку продукцію та мають відповідні ринки збуту.</p> <p>Міцні знання - стратегічне мислення: Які рекреаційні ресурси характерні для вашої області? Які види туризму доцільно розвивати?</p> <p>Дослідження: Українські та імпорتنі продукти в споживчому кошику вашої родини.</p>	Підручник активно орієнтований на врахування регіонального компонента. Це проявляється у численних завданнях і запитаннях, що спонукають учнів аналізувати особливості власної місцевості. Це відповідає сучасним освітнім вимогам і дозволяє ефективно інтегрувати регіональний компонент у зміст географічної освіти.
24	<p>Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО / Бойко В.М., Дітчук І.Л., Гринюк Т.А., Смаль І.В., Харенко І.М., 2017.</p> <p>Проведіть дослідження: Дізнайтеся, які види господарської діяльності (виробництва і послуги) визначають економічну спеціалізацію вашої області в масштабах країни. Дослідіть, які чинники вплинули на їх формування і розвиток.</p> <p>Запитання і завдання: Якою є лісистість вашої області? Як використовують ліси у вашій місцевості? Яка спеціалізація</p>	Попри наявність завдань і запитань, інтеграція регіонального компонента загалом виглядає обмеженою та

	рослинництва у вашому регіоні? Які сільськогосподарські рослини вирощують у вашій місцевості? Заклади торгівлі яких міжнародних, національних і місцевих мереж є у вашому населеному пункті? Запитання на початку параграфу: Які сільськогосподарські культури вирощують у вашій місцевості?	фрагментарною.
25	Географія: підруч. для 9 кл. ЗЗСО (з поглибленим вивченням географії) / Масляк П.О., Капіруліна С.Л., 2017. Запитання на початку параграфу: Пригадайте, які підприємства розташовані у вашій місцевості. Яку продукцію вони виробляють? Які ресурси використовують? Які фінансові установи є у вашому населеному пункті? Дайте відповідь на запитання: Дізнайтеся, представники яких мовних сімей навчаються у вашій школі. Виконайте практичне завдання: Чи є українські етнографічні музеї у вашій місцевості? Дізнайтеся, які саме, та здійсніть до них екскурсію. Результати екскурсії презентуйте у вигляді прес-конференції для учнів молодших класів свого навчального закладу. Запитання і завдання: Складіть перелік товарів іноземного походження, які придбала ваша родина в Україні, у своєму населеному пункті.	З огляду на те, що це підручник з поглибленим вивченням географії, наявність регіонального компонента в ньому виглядає обмеженою і недостатньо розвинутою. Завдання на основі місцевого матеріалу є поодинокими, не охоплюють ключові теми курсу системно й не формують цілісної краєзнавчої лінії.
26	Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2023. Перевірте себе: Поясніть на конкретних прикладах, чи відбуваються явища «субурбанізації» та «джентрифікації» в Україні. Наведіть приклади країн-інвесторів і великих ТНК в Україні, районів транскордонного співробітництва. Завдання: Порівняйте структуру зайнятості населення в Німеччині та Україні. Розкажіть, як змінювалися державні кордони України протягом XX – XXI ст.	Регіональний компонент у межах України присутній, але місцевий відсутній, що є суттєвим недоліком з точки зору формування знань на основі рідного середовища.
27	Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П., 2023. Запитання і завдання: Чи хотіли б ви, щоб район вашого проживання зазнав джентрифікації? Свою відповідь обґрунтуйте.	Регіональний компонент є мінімальним. Використання локального контексту в завданнях або запитаннях обмежене одиничним прикладом.
28	Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Довгань Г.Д., 2023. Географічні дослідження: Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність сучасного розвитку міст. Запитання та завдання для самоперевірки: Знайдіть спільні риси в природних умовах і ресурсах Польщі й України. Зробіть висновок про переваги кожної країни. Наведіть найбільш перспективні напрями співробітництва України з країнами Азії. Охарактеризуйте сучасний стан відносин США та України. Охарактеризуйте місце України на сучасній геополітичній карті світу. Вправи для саморозвитку: Напишіть есе за темою «Майбутнє моєї країни». Висловіть та обґрунтуйте власні думки щодо майбутньої ролі України в європейському та світовому просторі. Географічні дослідження: Роль України у продовольчому забезпеченні країн Африки. Працюємо в групах: Обговоріть у групі, створіть та обґрунтуйте нову модель зовнішньоекономічної діяльності України.	Регіональний компонент у межах України присутній, але місцевий відсутній, що є суттєвим недоліком з точки зору формування знань на основі рідного середовища.
29	Географія: підруч. для 10 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В., 2023. Запитання на початку параграфу: Автомобілі яких європейських концернів поширені у вашому населеному пункті? Генерую ідеї: Установіть, які підприємства у вашій області є провідними постачальниками товарів за кордон. Запропонуйте види товарної продукції, які можна з успіхом реалізовувати за межами держави. Проаналізуйте за офіційним сайтом Головного управління статистики області, в якій ви живете, структуру експорту товарів. Поміркуйте, які ще товари можна продавати на зовнішніх ринках. На вашу думку, що необхідно зробити для суттєвого нарощення експорту з області? Свою відповідь	З усіх проаналізованих підручників за 10 клас, у цьому регіональний компонент представлено в найбільшому обсязі завдань і запитань.

	обґрунтуйте.	
30	Географія: підруч. для 11 кл. ЗСО (рівень стандарту) / Безуглий В.В., Лисичарова Г.О., 2019.	Регіональний компонент у цьому підручнику реалізовано на якісному рівні, системно і цілеспрямовано. Він сприяє поглибленому розумінню учнями змісту географічної освіти та наближенню її до життєвих реалій.
приклад	<p>Орієнтовані теми для дослідження учнів: Прояви сили Коріоліса на річках вашої місцевості. Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання. Система протидії засухам у своїй місцевості.</p> <p>Практична робота: № 2. Читання схем руху транспорту свого міста (обласного центру).</p> <p>Підсумуйте свої знання: Підтвердьте фактами інформацію, надану в тексті параграфа, і поясніть на прикладах своєї місцевості прояви основних закономірностей географічної оболонки. На основі конкретних прикладів оцініть безпосередню загрозу життю і здоров'ю людей атмосферних стихійних явищ своєї місцевості. Розкрийте взаємозв'язок між геологічною будовою, рельєфом і річковою мережею (або озерністю території, формуванням артезіанських басейнів підземних вод) своєї місцевості (регіону, країни, материка).</p> <p>Перевірте, чого навчились: Заповніть таблицю «Елементи антропосфери своєї місцевості» - Вид антропогенного ландшафту/Об'єкт свого краю/Характер впливу на навколишнє середовище/Заходи щодо збереження довкілля. Запропонуйте способи розв'язання проблеми забруднення річок і водойм своєї місцевості (на власний вибір).</p> <p>Пригадайте: У яких кліматичних поясах і типах клімату розташована територія України (ваш рідний край)?</p>	
31	Географія: підруч. для 11 кл. ЗСО (рівень стандарту) / Пестушко В.Ю., Уварова, Г.Ш., Довгань А.І., 2019.	Регіональний компонент у цьому підручнику реалізовано на якісному рівні, що сприяє розумінню учнями змісту географічної освіти та наближенню її до життєвих реалій.
приклад	<p>Від теорії до практики: Користуючись інструментом «Виміряти відстань» сервісу Google Maps: – здійсніть вимірювання прямої відстані від м. Київ до міст: Харків, Одеса, Львів та до свого населеного пункту. Використовуючи картографічний сервіс Google Maps, знайдіть карту свого населеного пункту: визначте, які можливості цей сервіс надає як місцевим жителям, так і туристам; проаналізуйте, яку інформацію ми можемо отримати за цих умов. Користуючись офіційним сайтом своєї області, з'ясуйте, які підприємства є найбільшими споживачами електроенергії і тепла у вашому регіоні. Які енергетичні проекти реалізуються у вашій місцевості?</p> <p>Дослідження: Визначення оптимального маршруту руху між визначними об'єктами свого району за допомогою навігаційної карти своєї області. Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості. Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання. Система протидії засухам у своїй місцевості.</p> <p>Практична робота: Аналіз схем руху транспорту свого міста (обласного центру).</p>	
32	Географія: підруч. для 11 кл. ЗСО (рівень стандарту) / Довгань Г.Д., Стадник О.Г., 2019.	Реалізовано прийнятний рівень регіонального компонента, що дозволяє учням встановлювати зв'язок між навчальним змістом і власним середовищем.
приклад	<p>Практична робота: Читання схем руху транспорту свого міста (обласного центру).</p> <p>Практичні завдання: Проаналізуйте роль кліматотвірних чинників у формуванні клімату вашої місцевості. Обчисліть падіння та похил однієї з річок своєї місцевості.</p> <p>Дослідження: Визначення оптимального маршруту руху між визначними об'єктами свого району за допомогою навігаційної карти своєї області. Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості.</p> <p>Географічні дослідження: Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання. Система протидії посухам у своїй місцевості.</p> <p>Працюємо самостійно: Дослідіть стан забруднення річок і водойм своєї місцевості та запропонуйте заходи щодо розв'язання цієї проблеми.</p> <p>Набуваємо практичних навичок: Пригадайте способи складання плану місцевості, зробіть необхідні вимірювання, виберіть масштаб та накресліть план пришкольної території (присадибною або дачною ділянкою) за власним вибором.</p>	
33	Географія: підруч. для 11 кл. ЗСО (рівень стандарту) / Гільберг Т.Г.Савчук І.Г., Сovenко В.В., 2019.	Регіональний компонент у підручнику реалізовано на якісному рівні, і він є невід'ємною частиною структури навчального процесу,
приклад	<p>Дослідження: Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості. Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання. Система протидії засухам у своїй місцевості.</p> <p>Практична робота: № 5. Визначення середніх температур та амплітуд їхніх коливань за добу, місяць, рік. Аналіз рози вітрів (Використовуючи дані календарів погоди вашої місцевості або дані сайту .. за попередні роки, визначте..)</p>	

	<p>Знаю і вмію обґрунтувати: Накресліть кліматограму для місцевості, у якій ви живете.</p> <p>Працюю з картою: Розробіть систему умовних позначень для стихійних атмосферних явищ, характерних для місцевості, у якій ви живете. Позначте місця, де вони відбулись, на контурній карті вашої області.</p> <p>Запитання на початку параграфу: Які водні об'єкти є у вашій місцевості? Яке їхнє значення для місцевого населення, господарської діяльності підприємств і комунального господарства вашого населеного пункту?</p> <p>Генерую ідеї: Дослідіть демографічні процеси, які відбулися у вашій місцевості за роки незалежності України. Яких заходів слід вживати на місцевому й регіональному рівнях для позитивних зрушень у демографічній ситуації?</p>	що відповідає сучасним вимогам до компетентнісного навчання географії.
34	<p>Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (рівень стандарту) / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., 2019.</p>	Регіональний компонент у цьому підручнику реалізовано на належному рівні, що робить його зміст актуальним, практично значущим і відповідним до сучасних освітніх цілей.
<i>приклади</i>	<p>Практична робота: № 2. Читання схем руху транспорту свого міста (обласного центру).</p> <p>Теми для досліджень та міні-проектів: Позначення на карті свого населеного пункту найбезпечніших шляхів до школи для учнів свого класу (колективна робота). Проектування розміщення об'єктів соціальної інфраструктури на топографічній карті своєї місцевості. Ресурсний потенціал атмосфери своєї місцевості та приклади його використання. Стихійні атмосферні явища різних материків: причини виникнення та засоби протидії. Система протидії посухам в Україні та у своїй місцевості. Визначення оптимального маршруту руху між визначними об'єктами свого району за допомогою навігаційної карти своєї області.</p> <p>Перевір себе: Запропонуйте власні способи збереження видового складу рослинності та тваринного світу в своїй місцевості. Запропонуйте власні способи збереження родючості ґрунтів вашої місцевості. Підготуйте інформацію про виробництва побутових товарів у вашій місцевості.</p>	
35	<p>Географія: підруч. для 11 кл. ЗЗСО (профільний рівень) / Масляк П. О., Даценко Л. М., Куртей С. Л., Бродовська О. Г., 2019.</p>	У підручнику профільного рівня регіональний компонент реалізовано надзвичайно повноцінно, системно й якісно. У структурі курсу також окремо виділено тему про суспільно-географічну характеристику своєї області - що є винятковим прикладом реалізації регіонального підходу.
<i>приклади</i>	<p>Практичні роботи: 10. Застосування навігаційної карти своєї області для визначення оптимального маршруту переміщення між визначними об'єктами свого району. 20. Розпізнавання гірських порід, найбільш поширених у своїй області, та визначення їх господарського значення. 25. Визначення основних показників агрокліматичних ресурсів у своїй області (за картою агрокліматичного районування України).</p> <p>Запитання та завдання: Проаналізуйте розумність використання рельєфу в господарстві вашої області. Складіть схему територіального устрою господарства вашої області.</p> <p>Запитання на початку параграфу: Пригадайте, чи характерні зсуви для вашої місцевості. Назвіть ресурсні можливості своєї області. Пригадайте водойми вашої області. Що ви знаєте про історію заселення вашої області? Назвіть відомі вам політичні партії України та пригадайте особливості електоральних симпатій виборців вашої області.</p> <p>Виконайте завдання або дайте відповідь: Розгляньте таблицю. За допомогою атласу доповніть прикладами кожен групу корисних копалин за способом промислового використання. Чи є якісь із них у надрах вашої області? Назвіть мінеральні води, природні, історичні та культурні пам'ятки вашої області. Доберіть інформацію про ступінь їх використання як складових рекреаційного комплексу.</p> <p>Дослідження: Визначення скам'янілостей та різних форм скам'яніння за експонатами місцевого краєзнавчого музею. Написання есе на тему «Територіально-політична система своєї області».</p> <p>Джерела Інтернету: Знайдіть у мережі Інтернет інтерактивну карту «Підприємства, відкриті в Україні з початку 2015 р.» та назвіть ті, що створено у вашій області. Що вам відомо про їх діяльність?</p> <p>Скористайтесь картою: За допомогою економічної карти України в атласі визначте відмінності господарства вашої області та будь-якого іншого регіону країни. Укажіть, які чинники розміщення виробництва на це вплинули і як саме?</p> <p>Розділ IV. Суспільна географія держави (на прикладі України) Тема 6. Суспільно-географічна характеристика своєї області.</p>	